

CHRISTINDEN

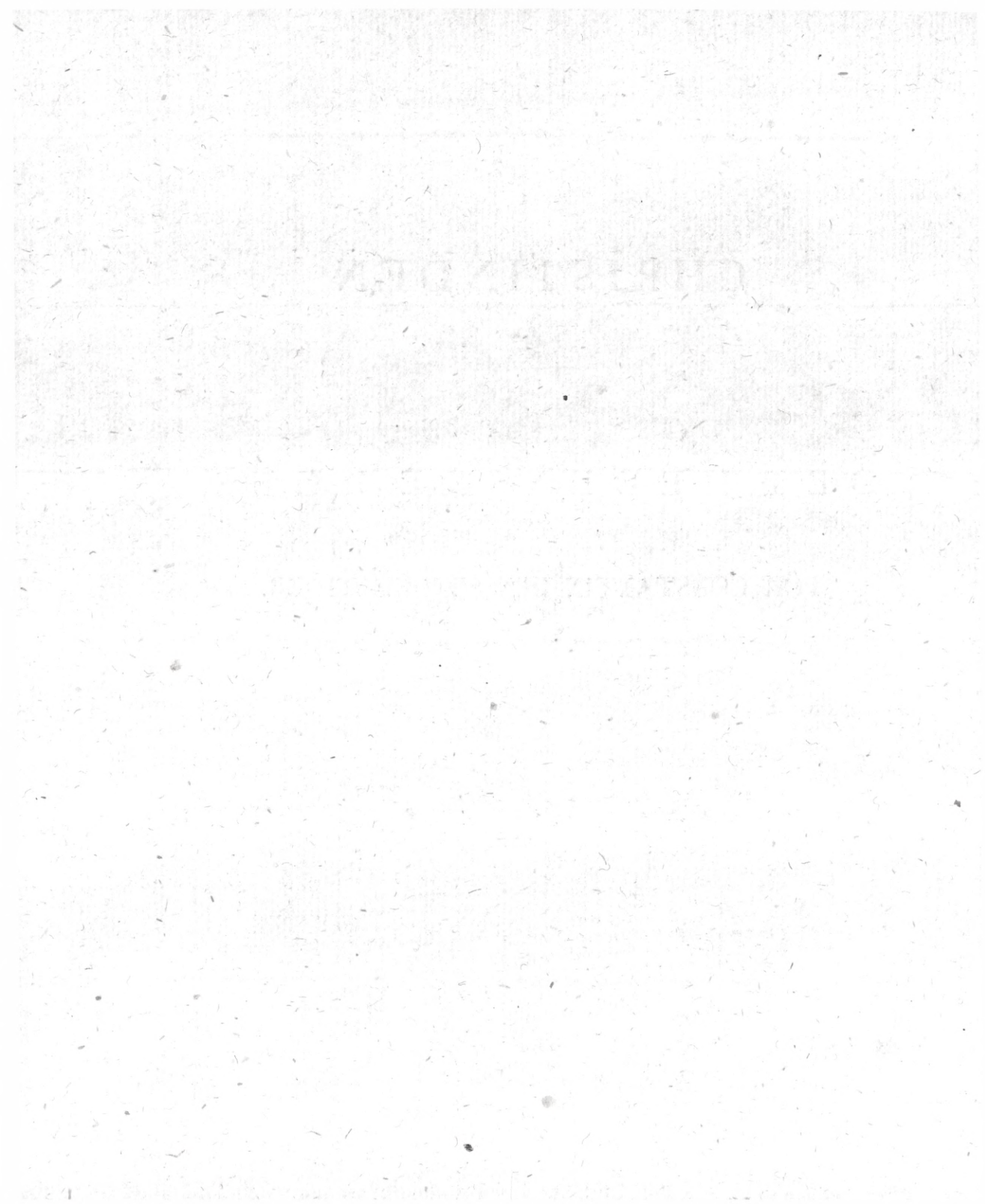
I

DET HEDENSKE HUS,

FÖR CONSTANTIN DEN STORES TIDER.

VED

DR. *FREDERIK MÜNTER.*

I.

I n d l e d n i n g.

Blandt de mange mørke Gienstande i den ældste Christne Kirkehistorie möde vi een, som, saavidt jeg veed, endnu aldrig er bleven bearbejdet, og som dog fortjener at oplyses, da man derved vilde faae mere Kundskab om en ikke uvigtig Deel af de förste Christnes huuslige Liv: det er nemlig den Christelige Quindes Kaar i et hedensk Huus, hvad enten hun nu var Hustru, Datter, Söster eller Tienerinde. Selv den nyeste Forfatter som har behandlet de ældste Christnes Huusvæsen, en hollandsk Lærd, Jacob Borsius, har i sin theologiske Inauguraldisertation: *de primorum hominum Christianorum vita privata* (Lugduni Batav. 1825) ikke taget Hensyn til denne Gienstand. Sagen har ogsaa mange Vanskeligheder. De Gamles huuslige Liv var langt anderledes beskaffent end vore Tidørs; og vare end Quinderne hos Romerne og Grækerne ikke i den Grad afsondrede fra Mændenes Selskab, som i Orienten, saaes de end, især i de store Stæder, offentlig ved höitidelige Leiligheder; saa var dog Omgangen i Husene selv for det meeste indskrænket til Familie Kredse, og Undtagelse fandt kun Sted i fornemme eller rige Huse. Men heri laae ogsaa Grunden, hvorfor de Christelige Forfattere under Hedenskabets Herredömm

i det romerske Rige kun sieldent kunde have og finde Leilighed til at berøre Ting som væsentligen hørte til Familiernes inderste Anliggender; ei at tale om, at vi have saa faa christelige Skrivter fra denne ældste Tid, og at Skribenternes Opmærksomhed gik i det hele langt mere ud paa christelig Dogmatik og Apologetik end paa hvad der nærmest hørte til Moralens Anvendelse paa det daglige Liv. Alligevel ere vi ikke ganske alle Efterretninger berövede. Selv det Nye Testament peger paa enkelte Steder hen paa denne Gienstand; Kirkefædrene, især Clemens af Alexandria, Origenes, Tertullian, Cyprian og enkelte Martyrakter give Vink og Efterretninger; andet kan udledes af hvad der i Almindelighed er bekjendt om det huuslige Liv i hine Tider: og saa være da det Forsög ovvet at samle alle disse enkelte Efterretninger og Vink under visse Hovedsynspunkter, og deraf at udkaste et, skiönt langt fra fuldstændigt, dog i sine Hovedtræk sandt Skilderie af den Christne Quindes Kaar i det hedenske Huus, som et Bidrag til Sædernes Historie i de tre første Aarhundreder, der, som saadant, ogsaa tör haabe at vinde et Selskabs Opmærksomhed, som ellers ikke sysselsætter sig med Ting der høre til de theologiske Videnskaber.

II.

J ö d i n d e r.

1. Nogle Efterretninger om Romerinder og Grækerinder, som havde antaget den jödiske Religion, skulle allene bane os Veien til at afhandle vor Gienstand, endskiönt Forholdet, i hvilket de stode til deres hedenske Paarørende, aldeles ikke var

det samme, som Christindernes. Thi ifølge Romernes Statsmaxime, ikke at forfølge men selv at agte de forskiellige dem underkastede Nationers Religioner, hvor forskiellige de end vare fra den som de hyldede, havde Jöderne faaet store Privilegier af Julius Cæsar og Augustus. Disse blive end ikke ophævede efter Jerusalems Ödelæggelse, men kun indskrænkede, og Jödedömmet kunde fölgelig ikke betragtes som en Religio Peregrina, hvis Udövelse var forbudt af Lovene *); endskiöndt man dog i Italien, allermeest i Rom, Statsreligionens Sæde, havde vaagent Öie med Jöderne, og et Par Gange uddrev dem fra Hovedstaden **). Men hvad der saaledes var Jöderne til Fordeel, kunde ikkun skaffe den Christne nogen Nytte, saalænge Romerne holdt dem for en jödisk Sekt; altsaa indtil Trajans Tider***). Thi Udfaldet af den jödiske Krig maatte selv giöre det önskværdigt for Christi Bekiendere, ikke mere at forvexles og sammenblandes med et Folk som nu var bleven forhadet for Romerne; og efter Jödernes blodige Opstand under Barchocha som vedvarede i næsten hele Hadrians Regieringstid, maatte det

*) Jevnf. Bynkershock de religione peregrina Opp Tom. I.

***) Under Tiber, da de havde omvendt en fornem og riig Dame Fulvia (Josephi Antiq. Judaicæ L. XVIII. c. 3. Sveton. in Tiber. c. 36.) og under Claudius, i hvilken Anledning Svetonius Claud. c. 25 har de mørke Udtryk om dem: "Impulsore Christo assidue tumultuantes;" hvilke dog neppe maa forstaaes om noget christeligt Partie blant de romerske Jöder.

***) Seidenstücker de Christianis ad Trajanum usque a Cæsaribus et Senatu Romano pro cultoribus religionis Mosaicæ habitis. Helmstad. 1790.

blive saa godt som til en Nödvendighed, at ikke blot Regieringen, men ogsaa Folket vidste, at de Christne ikke vare Jöder; hvortil da og disses mod dem viiste Had og Forfølgelse i Palæstina ei kunde andet end bidrage.

2. Det var just den Tidsalder da den romerske Religion geraadede alt mere i Forfald og Ringeagt, og de Aegyptiske Guder og Skikke, siden efter ogsaa den Syriske Soeldyrkelse, vandt mere og mere Indgang selv i Verdens Hovedstad. Isis var nu de romerske Damers Yndlings Gudinde; og ligesom ægyptiske Quinder fandt som Modehandlerinder, vel ogsaa for andre Aarsagers Skyld, Indgang i Gynæceerne, kunde ogsaa Handel, som allerede den Gang var Jödernes Hovedbeskiæftigelse, bringe Jödinder i Forbindelse med romerske Damer, endog af den fornemme Classe. Allerede af Horaz vide vi, at der dengang vare mange Jöder og Jödisksindede i Rom. Det samme fremlyser af Juvenal og Persius, og ved dem var det ogsaa let, at Foragt for Hedenskabet, og Tilböielighed til den Jödiske Monotheismus, uden at derfor de Mosaiske Love iagttoges, blev udbredt blandt de bedre og mere oplyste Romerinder, som her fandt mere end i Isis's og Cybeles Mysterier, og ikke vilde misbruge Religionen til den grovere Sandseligheds Tieneste; endskiöndt vel ogsaa her Undtagelser fandt Sted, hvis det ellers er sandt, hvad Josephus fortæller om Keiserinde Poppæa, at hun var Θεοσεβής*), et Navn som denne Forfatter bruger om deslige til Jödedom tilbøielige Romerinder og Grækerinder.

*) Antiq. Jud. XX. 8.

3. Ogsaa Jödinder vare i Egteskab med Hedninger. Timotheus var en Hednings og en Jöndes Sön; Felix, Procurator af Palæstina havde Drusilla Agrippa I. Datter til Egte. Hendes Söster, den berömte Berenice var i andet Egteskab gift med Polemo II., Konge af Pontus og siden af Cilicien: og hvor nær var det ikke at hun var bleven öhöiet paa Roms Trone? Ogsaa Odenathi Gemalinde, Orientens store Dronning Zenobia, som roeste sig af at være af de ægyptiske Ptolemæers Blod, skal have bekiendt sig til den jödiske Religion.

Saadanne Proselytinder kalder det Nye Testamente *σεβομένης γυναίκας*. Apostl. Gjern. XIII. 15. Saa og *σεβομένης τὸν θεόν*. XVI. 14. Een af disse var Purpurhandlersken Lydia. De omtales ogsaa i et par romerske Indskrivter:

AVRELIVS SOTER ET AVRELIVS STEPHANVS AVR. SOTERIAE MATRI PIENTISS. RELIGIONI IVDAICAE METVENTI *). og

RELIGIONI IVDAICAE METVENTI F. P. AELIVS PRISCILIANUS ET AELIA CHRESTE VIVI SIBI POSVERVNT **).

Til samme Classe af Indskrivter hörer ogsaa en, funden i Thyatira, hvor det hedder :.... NAIΣ ***) ΕΡΜΟΥ ΤΟΥ ΔΙΟΚΛΕΟΣ ΑΓΟΡΑΣΑΣΑ ΤΟΪΟΝ ΨΕΛΛΟΝ ΚΑΤΕΣΚΕΤΑΣΕ ΤΟ ΜΝΗΜΕΙΟΝ ****).

Navnene i denne Indskrift vise Personens hedenske Födsel, ligesom Bestemmelsen af Stedet, *τόπος ψιλός*, eller, som det

*) Gruter. p. 271. No. 11.

***) Appiani Inscript. Sacrosanctæ Vetustatis p. 358.

****) læs ΑΘΗΝΑΙΣ.

*****) Thom. Smith Septem Asiæ Ecclesiarum et Constantinopoleos notitia p. 59 i hans Opusculis.

hedder i andre Indskrivter *κατάφα καθάφα*, tilkiendegiver, at de som satte dem, vare Proselyter til Jödedömmet, der ikke vilde begraves med Hedninger, men paa et særegent, for Afgudsdyrkelsen reent Sted.

Iövrigt vorder det klart af disse Indskrifter, som jo vare bestemte til at læses af alle som gik Gravene forbi, at man ikke betragtede saadan Overgang til Jödedömmet, som en Sag, der var forbudt af Lovene, og for hvilken de, der havde forladt Polytheismen, kunde straffes.

III.

Christinder i den Apostoliske Tidsalder.

Allerede meget tidlig, medens Apostlerne grundede Kirken, indtraf det Tilfælde, at Christinder levede i Egteskab med hedenske, som og med jödiske Mænd. De Fleste vare efter al Formodning enten Jödinder af Födsel eller Proselytinder til Jödedömmet. Til disse tages Hensyn paa et par Steder i det nye Testament. Det förste Sted er i Corinth. VII. 15-16, hvor Paulus siger: at *dersom en Christinde har en hedensk Mand, og det behager ham at boe hos hende, da skal hun ikke forlade ham, thi han er helliget formedelst Hustruen*; d. e. han bliver ved hende paa en vis Maade forbunden med den Christne Menighed *). Var ikke dette Tilfældet, *saa maatte jo Börnene af saadant Egteskab ansees som Hedninger, da*

*) Saaledes forstaaer jeg med flere Fortolkere dette noget vanskelige Sted. De forskiellige Meninger ere samlede i Heydenreichs Commentarius in priorem D. Pauli ad Corinthios Epistolam I. p. 437. sequ.

de dog nu have Adgang til Christendommen, og betragtes som Christne *). Men vil den hedenske Egtfælle fraskille, da fraskille han sig. Ingen Lov byder noget herom. Enhver, (hver Christinde) har (i dette Tilfælde) sin Frihed. Men Gud haver kaldet os til Fred og Eendrægtighed. Dette tilföicr Paulus i Forbindelse med det fölgende, for at formane den Christelige Egtfælle til Taalmodighed, og til ikke selv at oplöse Forbindelsen. *Thi*, siger han, *hvad veed du Hustrue, om du ikke kan frelse Manden?* (om du ikke selv kan vorde Aarsag i at ogsaa han antager den christelige Religion?)

Det synes næsten af de Ord, hvor der tales om Börnene, som om det allerede var bleven forudsat som en Betingelse i deslige Egteskaber, eller dog anseet som noget ikke usædvanligt, at Börnene da bleve opdragne i Christendommens Bekiendelse.

Det andet Sted i det nye Testament findes i Peders første Brev III. 1. 2.

*) Τῶν ἀγιασθέντων ἀγίων καὶ τὸ σπέρμα, siger Clemens af Alexandria. Strom. III. c. 6. pag. 832. Potter. Ogsaa Tertullian sagde, de anima c. 39 "Apostolus ex sanctificato alterutro sexu sanctos procreari ait... quasi designatos sanctitati, et per hoc etiam saluti intelligi volens fidelium filios, ut hujus spei pignora matrimoniis, quæ retinenda censuerat, patrocinentur." Jöderne tillode i de ældre Tider ikke nægte Börn, eller Börn som en Jöde havde avlet med en hedensk Moder, at optages blandt det jödiske Folk. Senere Rabbinere derimod, f. E. Maimonides lærte: at en Hednings og en Jödisk Moders Sön skulde betragtes som reen (בְּשֵׁר, ἄγιος).

*I Quinder, værer Eders Egtemænd underdanige, paa det og, dersom Nogle ikke troe Ordet, de kunne vindes uden Ord ved Quindernes Omgængelse, naar de skue Eders kydske Omgængelse i Herrens Frygt. Öiensynlig i Modsætning til den Tidsalders fordærvede Sæder hos Hedningerne, af hvilke ogsaa Quinderne vare smittede i en höi Grad. En Religion, som lærte dem at overvinde Fristelserne, og at sætte deres Lyksalighed i at opfylde deres Bestemmelse som Hustruer og Huusmödre, maatte vinde Mandens Agtelse og före ham til endog uden Underviisning at sammenligne Hedenskabet med den; og hvor let kunde da ikke Overbeviisningen om dens Fortrinlighed, forbunden med Hustruens kierlige Opmuntringer, bevæge ham til at modtage nærmere Underviisning, og da af egen Overbeviisning at indlemmes i Menigheden? Ganske overeensstemmende med Pauli Yttring I Cor. VII. 16! *)*

IV.

Hvorledes de romerske og græske Quinder bleve bekiendte med Christendommen.

1. Maaderne vare forskellige og maatte være det. Adgang til Gynæceerne var lettere eller vanskeligere efter Lande-

*) "Erant jam," siger Grotius til dette Sted, "exempla ejus rei, ut videmus I Cor. VII. 16. Nam ipsis tacentibus castitas, modestia, obedientia, cura rei familiaris, aliæque virtutes commendabant maritis non ipsorum uxores tantum, sed et philosophiam vere divinam in qua erant institutæ. Dicebant, quod dicebat Libanius: Proh, quales feminas habent Christiani!"

nes Beskaffenhed; i Orienten hvor disse vare under strengere Bevaring, vanskeligere end i Occidenten. Men allevegne var det især ved Fruentimmer, at det første Bekiendtskab med Christendommen blev giort af hedenske Quinder; thi saadanne som vare gaaet over til den jödiske Religion, besøgte ogsaa Synagogerne eller andre til Andagt bestemte Steder, og kunde der undervises af Christelige Lærere, saaledes som Apostl. Gierninger fortæller XVI. 13-15 om Pauli og hans Ledsageres Samtale med de jödiske Quinder i Philippi, ved hvilken Purpurhandlersken Lydia blev vunden for Christendommen. Men i Gynæceerne selv kunde, ligesom Isispræstinder, Jödinder, Modehandlerinder havde Adgang til disse, ogsaa christnede Jödinder, Kirkens Diaconisser og andre Christinder giøre Bekiendtskab paa mangfoldige Maader; eller ogsaa kunde fortrolige Samtaler mellem Veninder, hvoraf den eene var Christinde, vække Opmærksomhed hos den anden. Gnostiske Fruentimmer, som for en Deel befattede sig med astrologiske og magiske Konster, og søgte at faae Adgang, især til de Fornemmeres Huse, kunde ogsaa vække Nysgierrighed og give en, skiöndt ureen Forestilling om Christendommen, som dog omsider kunde luttres og føre til Antagelse af Religionen.

2. Desuden blev i de store og rige Huse Christendommen bekiendt ved Slaver og Slavinder. For saadanne Mennesker, som levede under de ringeste Vilkaar, meget foragtede, ofte yderst mishandlede — man tænke kun paa hiint Juvenalske Udraab, som Digteren lægger en romersk Matrone i Munden "o demens! ita servus homo est*)!" — maatte Christendommen som forkyndte

*) Juven. Satyr. VI. v. 222.

alle Menneskers Liighed for Gud, og tog Menneskerettighederne saa varmt i Forsvar, have overmaade meget tillokkende, saasnart de kun havde Sands for höiere Sandhed. Men Slavernes Antal var i de store Huse meget betydeligt; og hvor hyppigt maatte det være, især i senere Tider, at ogsaa Christne fandtes iblant dem? Saaledes var jo selv i Keiser Severus's Huus en Christinde Caracalla's Amme*), og vel mueligt at Keiserinde Julia Domnas Yndest for den lærde Origenes kunde have havt sin første Oprindelse i hvad hun af huuslige Samtaler havde erfaret om de Christne. Men, hvorledes Huusslaverne undertiden have bidraget i de store Huse til at udbrede Kundskab om Christendommen, derom findes et höist mærkeligt Sted i Origenis tredje Bog mod Celsus, hvor denne Christendommens Modstanders egne Ord anföres**); hvilke vel ere sagte i fiendsk Hensigt, vel og med Overdrivelse, men dog, da Origenes ikke modsiger dem, maae i det væsentlige være overensstemmende med Sandheden.

*Vi see i adskillige Huse, siger Celsus: Uldarbeidere, Skomagere, Valkere (Slaver som forrettede disse Arbeider for deres rige Herrer) ***) alle de meest Uoplyste og Raae. Naar deres Foresatte eller forstandige Herrer ere tilstede, vove de ikke at aabne Munden. Men naar de faae Börn og Quind-*

*) Tertullian. ad Scapulam c. 4.

***) Ed. de la Rue Tom. I, p. 484.

***) Vi finde f. Ex. LANIPENS (som veier Ulden) i Inscriptioner der vare i Columbarium Libertorum et servorum Liviae Augustæ, udgivet af Gori. p. 134. C. IVLIVS POTHINVS CAESARIS FVLLO, omtales sammesteds pag. 105.

folk, uforstandige som de selv, afsides, da snakke de forunderlige Ting for dem, at man skal høre dem, og ikke agte Fader eller Moder, eller Lærere; at disse ere taabelige og rasende, og hverken indsee eller kunne giøre hvad der i sig selv er det Rette, fordi de ere indtagne af Forfængelighed og Daarlighed. Hine derimod vide eene hvorledes man bör leve; og dersom Börnene ville høre dem, ville de med deres hele Slægt vorde lykkelige. See de nu, medens de tale, at der kommer nogen til af Lærerne eller de forstandigere, eller ogsaa Faderen selv, da blive de frygtsomme forskrækkede, og tie, men de dristigere opmuntre dem til at afkaste Aaget, og hviske dem i Øret, at, saalænge Faderen og Lærerne ere tilstede, ville og kunne de ikke forklare dem det Gode, da de gaae afveien for deres Daarlighed og Heflighed, efterdi de ere ganske fordærvede og komne vidt i Ondskaben og ville straffe dem; men de indbyde dem til at forlade Fader og Lærer og gaae med Fruentimmerne og deres Laugsbrødre ind i Quindestuen, eller hen paa Skomager- og Valker-Værkstedet, hvor de skulle lære det Fuldkomne: og saaledes forføre de de unge Mennesker. Hvad Celsus her fortæller udførlig og med megen Bitterhed, er satirisk forestillet paa en antik skaaren Steen, som er kommen til vor Kundskab. Foreløbigen følgende til denne Steens Forklaring. Blant de urimelige Beskyldninger som Hedningerne gjorde mod de Christne, for at giøre dem latterlige, var ogsaa den, at de dyrkede en Gud med et Æselshoved; hvisaarsag man gav dem Spotte-navnet Asinarii. Beskyldningen var en jødisk Opfindelse mod de hos dette Folk saa forhadte Samaritanere, og var omsider,

rimeligviis af Jöderne selv, udbredt mod de Christne *). Nu fortæller Tertullian, at i Karthago en Mand som var de Christnes Fiende, og hidtil havde ladet sig leie til at kiempe med de vilde Dyr, havde udstillet et Malerie til Skue, med Underskrift **DEVS CHRISTIANORUM ONOKOITES**, hvorpaa denne var forestillet med Æselsören, Hov paa den ene Fod, en Bog i Haanden eller Hoven, og beklædt med en Toga **). En saadan Figur, men udmalet til et fuldkomment Æsel og uden Bog, ind-

*) Kortholt de calumniis in veteres Christianos sparsis cap. 4. Minuc. Felix. Octav. c. 9. Ouzelius ad Minucium Felicem p. 84. Davisius ad eundem p. 55. Celsus hos Origenes adv. Celsum, VI. c. 31. Tom. 1. p. 656. Ruæi. og Ern. Aug. Schulzii exercitatio II. de Ononychoto Deo Christianis quondam afficto, i hans Exercitat. Philologicis, Fascic. I. (Berol. 1755).

***) Apologet c. 16. "Sed nova jam Dei nostri in ista proxime civitate (Karthago) publicata est: ex quo quidam frustrandis bestiis mercenarius noxius picturam proposuit cum ejusmodi inscriptione: **DEVS CHRISTIANORUM ONOKOITIS**. Is erat auribus asininis, altero pede unguatus, librum gestans et togatus. Risimus et nomen et formam." Havercamp har optaget i sin Text Læsemaaden Onokoitis, som ellers varierer i Haandskriften, for Etymons Skyld, som om dette Monstrum var født af et Æsel og et Menneske. At den som fremviste dette Malerie var en Jøde, sees af Tertullians Bog ad Nationes I. c. 14. Saaledes som jeg har udtrykt hans Mening i Texten, forklarer ogsaa Havercamp den. Andre udtyde Ordene "frustrandis bestiis mercenarius noxius" anderledes. Romerne vilde ogsaa vide, at Jöderne i deres Tempel dyrkede et Æsels Hoved. Tacit. Historiar. V. c. 4. Diodor Sic. hos Photius Bibl. cod. 244. Joseph. Antiqu. Jud. II. c. 7.

svöbt i sin Toga, forestiller en Antik Gemme *). Æselet staaer opreist, og taler med megen Iver for tvende quindelige Figurer i Huusdragt, den ene siddende, den anden staaende bag ved hende. Det synes at være Husets Datter og den hende opvartende Terne. Begge høre meget opmærksomt til.

Udgiveren anseer vel denne Steen, om hvilken jeg ikke veed, hvor den er bleven af, for en Afbildning af Apulejus; men Holstenius har viist det urigtige i denne Forklaring, og erkiendt Figuren for en Fremstilling af Deus Onokoites. **).

5. Saaledes kunde da Christlige Slaver, men ogsaa især Slavinder, som vare fortrolige med Huusmoderen og Husets Börn, vække Lyst til at kiende Christendommen, og Tilbøielighed til den; og paa denne Maade kan det og forklares, hvorledes den endog tidlig fandt Venner selv i de høieste Kredse.

*) Gemmæ antiquitus sculptæ a Petro Stephanonio Vicentino collectæ & declarationibus illustratæ. Venet 1646. Tab. 30.

***) Epistolæ ad diversos, ed. Jo. Franc. Boissonade. Paris 1817. p. 173.

Thi Tertullian beretter at der endog blandt de fornemste Matroner i Carthago og paa andre Steder vare Christinder *). Keiserinde Julia Mamæa synes ogsaa at have, skiøndt hemmelig, bekiendt sig til Christendommen; ellers vilde Eusebius neppe have kaldt hende en *meget gudfrygtig og from Qvinde* **). Valeria, Diocletians Datter ansees tillige med hendes Moder, for at have været Christinder, og om Constantin den stores Moder Helena er det bekiendt. Ogsaa Christne Mænd som levede i de fornemme Familier kunne have bidraget til at Religionen blev bekiendt blandt disse. Dette var maaskee Tilfældet med den Proculus Torpacion som havde helbredet Keiser Severus af en farlig Sygdom, og som denne siden stedse beholdt i sit Huus ***) — han kan, ligesom Caracalla's christelige Amme have virket paa Keiserinde Julia til Gunst for de Christne; og maaskee var dette saa meget lettere, som denne Fyrstinde var fød i Syrien, hvor de romerske Guder dog aldrig nød saa stor Anseelse som i Occidenten.

V.

Christinden som Brud og nyeligen gift.

1. Egteskabet imellem en Christinde og en Hedning kunde Kirken ikke ansee med gunstige Öine. Apostelen havde allerede

*) Tertullian ad Scapulam l. 5 og 4.

***) Euseb. H. E. VI. c. 21. Τοῦ δ'αὐτοκράτορος μήτηρ Μαμαία τῶνομα, γυνὴ θεοσεβεσάτη, εἰ καὶ τις ἄλλη γέγονυται καὶ εὐλαβῆς τον τρόπον. Man betænke kun, hvad θεοσεβῆς og εὐλαβῆς maatte betyde i den christne Biskops Mund.

***) Tertull. ad Scapulam c. 4.

givet Vink dertil, naar han 1 Cor. VII. 39. foreskrev, at *en Enke som vilde indgaae andet Egteskab, var fri at giftes med hvem hun vilde, allene at det skede i Herren.* Dette Sted, ligesom og 2 Cor. VI. 14. *drager ikke ulige Aag med de Vantroer,* og ethermindre henhørende Sted, 1 Cor. VI. 18. 20., anfører Cyprian til Beviis for at Christne allene skulde indgaae Egteskab med Christne *). Det første Sted beraaber allerede for ham Tertullian sig paa i samme Hensigt **). Han betragter Egteskab med Hedninger som Hoer ***); og siger et andet Sted, at de Christne ikke giftede sig med Hedningerne, for ikke at forføres til Afgudsdyrkelse, med hvilken Egteskaberne begyndte hos dem ****). Alligevel fandt deslige Forbindelser Sted. Cyprian anseer dem for en af Aarsagerne til den Decianske Forfølgelse, da mange havde forenet sig med hedenske Egtefæller ****), og det bekiendte Concilium i Elvira A. 505. ikke alene forbød at

*) Testimon. ad Quirinum III. c. 63.

***) adv. Marcion. V. 7. de monogamia c. 7. c. 11.

****) ad uxorem lib. II. c. 3. "Hæc cum ita sint, fideles gentilium matrimonia subeuntes stupri reos esse constat et arcendos ab omni communicatione fraternitatis ex literis Apostoli dicentis: Cum ejusmodi nec cibum sumendum (1 Cor. V. 11.). At numquid tabulas nuptiales de illo apud tribunal Domini proferemus? et matrimonium rite contractum allegabimus quod vetuit ipse? non adulterium est, quod prohibetur? non stuprum est? Extranei hominis admissio, minus templum Dei violat, minus membra Christi cum membris adulteræ commiscet?" Den samme Gienstand afhandles hele dette Skrivt igiennem.

****) de Corona milit. c. 13.

*****) de lapsis p. 88. Fell.

give Hedninger Christne Jomfruer til Egte *), men befalede ogsaa for nogle Aar at excommunicere, Forældre som havde gjort det **). Ei at tale om mangfoldige senere Formaninger af Kirkelærere, og Anordninger af Concilierne.

2. Det skeede, som heraf sees, alligevel: det skeede selv i ældre, i Tertullians og Cyprians Dage, endog förend den Grund allevegne kunde finde Sted, som Conciliet i Elvira anförte, at der vare saa mangfoldige ugifte Christne Piger. Rigdom og Skiönhed vare vel, især i de förste Tider, da man neppe kan antage at deslige Egteskaber bleve sluttede af blot Convenients, Bevæggrundene for Frierne til at melde sig. Forældrenes Modstand, som sikkert i de fleste Tilfælde var stor i Betragtning af Religionernes Forskiellighed og af Menighedens Misfornöielse, maatte overvindes, især ved Datterens Standhaftighed, og deres Kierlighed til hende. Man kan let forudsætte at Betingelserne bleve giorte saa bindende som mueligt; at fri Religionsövelse blev fordret og tilstaaet, da Frieren sikkert viiste sig föielig i alle Ting; ja vel og, at han maatte love, at Börnene af dette Egteskab skulde tilhöre den christne Kirke, hvortil det ovenfor anförte Sted af Pauli I. Brev til de Corinthier VII. 14. kunde give en naturlig Anledning, foruden den almindelige Overbeviisning om at Hedenskabet var de onde Aanders Dyrkelse, og at udenfor Kirken ingen Salighed var at vente.

Men i saadanne Forbindelser kunde Kirken ikke tage nogen Deel; de kunde ikke sluttet med Biskoppens og Diakonis-

*) can. 15 "propter copiam puellarum gentilibus minime in matrimonium dandæ sunt virgines Christianæ."

***) ibid. can. 16.

sernes Deeltagelse i Trolovelsen (Sponsalia); de maatte alene skee efter Lovene; og den gyldne Brudering (Annulus pronubus) som ogsaa de Christne gave deres Forlovede, kunde ikkun have et christeligt Kiendemærke, saasom en eller tvende Fiske med eller uden Anker; een eller et par Duer, eller Christi Monogram *) . Den blev overalt givet, ikke til Prydelse, men for dermed, som Clemens siger, at forsegle hvad der i Huset er værdt at bevares, fordi det bör være Hustruens Omsorg at bevare Huset.

5. I den Christne Menighed kunde saadant Egteskab ikke velsignes ved Biskoppens eller Præstens Vielse, som ellers allerede var Skik og Brug midt og sidst i det andet Aarhundrede, eftersom Clemens af Alexandria og Tertullian omtaler den **). Imidlertid blev Christinden, skiönt hendes Egteskab blev höiligen misbilliget af Kirkens Forstandere, dog erkjendt som Medlem, og ikke udelukket af Kirken. Dette kunde ikke heller skee uden at foranledige Forfølgelser imod Vedkommende, ja imod Kirken selv. Men Spörgsmaalet er nu, med hvilke borgerlige Ceremonier blev saadant Egteskab sluttet, og hvorledes blev det

*) Clem. Alex. Pædag. III. c. 11 p. 289. Potters Udgave.

***) Stedet hos Clemens Pædagog. III. c. 11. p. 291, kommer jeg siden til at anföre. Tertullianus ad uxorem Lib. II. c. 9. "Unde sufficiam ad enumerandam felicitatem ejus matrimonii, quod ecclesia conciliat, et confirmat oblatio (sc. Eucharistiæ s. precum) et obsignatum angeli renunciant; pater rato habet." Meningen vorder end tydeligere af et andet Sted, de pudicitia c. 4: "Ideo et penes nos occultæ quoque conjunctiones, id est, non prius apud Ecclesiam professæ, juxta moechiam et fornicationem periclitantur judicari." Jevnför ogsaa de Monogamia cap. 11. og Flüge Geschichte der Copulationen p. 27.

anseet af Statslovene? Hos Romerne blev i den ældre Tid retmæssige Egteskaber, (*matrimonia justa*) sluttede paa tre forskiellige Maader *).

a. *Per Confarreationem* — eller *in manum conventionem ex sacratis legibus***), med höitidelige Offeringer og religiöse Ceremonier. Pontifex Maximus, eller Flamen Dialis forrettede Vielsen. Dette Egteskab blev betragtet som en Efterlignelse af Jupiters og Junos. Hustruen kom aldeles ud af Faderens i Mandens Haand (*conventio in manum*) blev Mater familias og Domina, ligesom hun erkjendte sin Mand for sin Herre og Fader; hvorfor hun ogsaa, naar han døde uden Börn, og uden at have gjort Testament, arvede hans hele Formue, og havde han Börn, tog lige Lod med dem. Paa hende kunde altsaa Lex Voconia, som forbød at giøre nogen Quinde til Arving, og indskrænkede til en vis Sum Tilladelsen til at efterlade hende Legat***), ikke anvendes. Börnene af disse Egteskaber kaldtes, saalænge een af Forældrene levede, *Patrimi* eller *Matrimi*: visse Præster, saasom Flamen Dialis, og de Vestalske Jomfruer valgtes alene af dem****); Beviis nok for at ingen Christinde kunde indgaae et deslige Egteskab, om de end ikke snart under Keiserne vare gaaet af Brug*****), formodentlig fordi Keiseren selv som Pontifex Maximus ofte havde maattet forrette Handlingen,

*) Creuzers Römische Antiquiteten p. 62 fölg.

***) "Quin et in sacris nihil religiosius confarreationis vinculo erat" siger Plinius H. N. XVIII. 3.

****) Bach histor. Jur. Rom p. 143.

*****) Lindforss Handbok i Romerske Antiquiteter p. 376.

*****) Cellarii Antiqu. Rom. p. 624.

og fordi de store Patriziske Familier, i hvilke disse Egteskaber især havde været brugelige, efterhaanden uddøde, saa at til Hadrians Tid ikkun meget faa endnu vare tilbage.

b. *Per Coëmtionem* var den anden Maade at indgaae Egteskab; begge Parter forbandt sig med hinanden ved at udtale visse Formeler, og gave hinanden en liden Pengemynt *). Saadan Handling havde samme Kraft og Virkning som Confarreationen. Ogsaa denne Maade at slutte Egteskab paa var, den Gang Christendommen begyndte at udbrede sig, allerede sielden, og fandt kun Sted i de høiere Stænder, for det meste i Rom og Italien; thi i Provindserne hvor dog de fleste Christne opholdt sig, var denne og især den ovenomtalte Form *per confarreationem* sikkert endnu sieldnere.

c. *Per usum*. Naar et Fruentimmer med sine Forældres eller sin Formynders Samtykke levede et heelt Aar sammen med en Mand — *liberum tollendorum causa*; (thi denne Hensigt bestemte Gyldigheden), uden at have været tre Nætter borte fra ham **).

Men denne Form var allerede forsvunden dengang Christendommen fik Bekiendere; og siden det andet Aarhundrede var den næsten almindelige Form af Egteskab *matrimonium juris gentium*, som ikkun fordrede *Consensum Connubialem*, den Erklæring at begge Parter vilde slutte Egteskab med hinanden, for at avle Børn; og vel ogsaa *tabulas nuptiales*, Egteskabscontract. Denne Form havde stedse været herskende i Provindserne, og havde maattet være det, fordi i disse Forskielligheden i Religionerne var langt større end i Rom og Ita-

*) Cic de Oratore I. 57.

***) Gellius III. 2.

lien. Ved den blev aldeles intet Hensyn taget til Religionen, Lovgivningen betragtede Egteskabet alene som en borgerlig Contract, og Hustruen vandt ved den langt større Rettigheder end ved de ovenomtalte tre Arter af *Nuptiæ juris civilis*. Den Christelige Hustru blev betragtet som enhver anden. Hun havde ingen Ret til at arve ab intestato, medmindre at Manden var død uden Slægtninger, i hvilket Tilfælde hun succederede ham ifølge Edictum Prætorium. Men Manden var berettiget til at betænke hende i sit Testament; og nærmere Bestemmelser kunde være fastsatte ved *pacta dotalia* og *nuptialia*. Hos Grækerne bleve Egteskaberne for det meeste sluttede under en Form, som lignede den romerske *per coemptionem*. Saadant Egteskab mellem en Hedning og en Christinde blev da, ifald vi kunne troe en Læsemaade hos Tertullian, som har al Rimelighed for sig, dog betragtet af den større Mængde blandt de Christne som lovformeligt*).

Det var naturligt at man ved Brylluppet selv undgik de hedenske religiøse Ceremonier. Auspicierne, og Offere til Guderne, især til Egteskabs Gudinden Juno**), kunde her ikke finde Sted.

Brudeklædningen***) var formodentlig sædvanlig Pynt. Beltet og Knuden, var det end blot for Navnets Skyld, (*Nodus*

*) See det anførte Sted ad uxorem Lib. II. c. 3. Han giendriver den almindeligst antagne Mening. "Et *matrimonium rite contractum* allegabimus, quod vetuit ipse?" Men disse understrøgne Ord mangle i de Haandskrivter som Rigatius brugte til sin Udgave. "*Tabulæ nuptiales*" d. e. Egteskabs Contracten, som nævnes umiddelbar foran, synes dog at tale for Ordenes Ægthed.

**) Brisson de ritu nuptiarum p. m. 47. et 105.

***) Brisson p. 46 Ant. Hotmanni de veterum ritu nuptiali. bag Brissons Skrift.

Herculeus) fandt neppe Sted. Slöret derimod, Flammeum, ligesom og Brudekrandsen, bleve rimeligviis beholdte.

4. Den Nyegifte blev med adskillige Ceremonier bragt i Mandens Huus. Hun blev ligesom udrevet af Moderens eller de nærmeste Slægtnings Arme; tre unge Mennesker, hvis Forældre endnu levede, ledsagede hende, de to som Brudførere (Paranympfi), den tredie bar Fakkelen af brændende Fyr. Fruentimmer fulgte og bare Teen, Rok og Uld; en Dreng, som kaldtes Camillus, bar smaat Huusgeraad og Legetöi for Börn o. s. v. Ankomsten til Brudgommens Huus, spurgte han, hvo hun var: hun svarede: "ubi tu Cajus ibi ego Caja." Hun ombandt Dörposterne i Huset med Uldbaand, og beströg dem med Svinefedt*), for at afværge Hexerie; blev baaren over Dörtærskelen, som hun ikke torde beröre med sin Fod, modtog Nöglerne, og röрте tilige med sin Brudgom ved Ild og Vand. Efter Bryllupsmaaltidet blev hun af Pronubæ, Matroner som ikkun havde været gifte eengang, fört i Brudekammeret og lagt i Sengen o. s. v. **). Af alle disse Skikke kunde den Christne Brud underkaste sig og iagttage dem, som ikke vare hedenske. Udelades maatte vel Dörposternes Bestrygning med Svinefedt, Berörelsen af Ild og Vand, og Hymnen til Hymenæus — saafremt hun kunde hindre den. Det er vanskeligt, der hvor ingen Vidnesbyrd haves, at bestemme noget om Alt dette. Men hvorledes det omtrent maa være gaet til ved saadant Bryllupsfærd, vil bedst

*) Ungebat, derfor hedte hun unxor, uxor; eller og hedte hun saa af det Græshe ξύνωρ, junxor.

***) Lindfors. p, 379.

sees i Caroline Pichlers Agathocles *); vel en Roman, men en saadan, i hvilken Tidernes Costume er iagttaget med megen Sagkundskab, Nöiagtighed og Smag.

VI.

Christinden som Huusmoder.

1. I et hedensk Huus, hvor alting, og selv det, som nærmest angik Huusmoderens Forretninger, stod i saa nöie Forbindelse med Religionen; maatte der hvert Öieblik möde Ting som streed imod hendes Samvittighed. I Kiökkenet var Arne-stedet; dette var indviet til Huusguderne, der stode Larernes Billeder, der brændte den hellige Lampe. Larerne skulde dagligen opvartes; Rögelse skulde ströes, Libationer udgydes for dem. Hvorledes kunde Christinden finde sig deri? Hvem forrettede i hendes Sted, hvad der ansaaes for hendes Pligt at forrette? Og bleve nu Tiderne vanskelige for de Christne; udbröd en almindelig eller partiel Forfølgelse; saa maatte jo det hedenske Huussinde have lagt Mærke til alt dette, og hun stod Fare for at angives for Övrigheden som Christinde! Ligesaa maatte hun finde sig forlegen ved Bordskikkene. Hun kunde ikke tage Deel i Libationerne til Guderne: hun kunde ikke see paa de pantomimiske Dandse som ofte bleve opførte ved höitidelige Maaltider. Ja hendes Samvittighed var vel ofte alt for öm for efter Skik og Brug at krandsse sig med Roser og andre Blomster, da disse Krandsse ligeledes blev anseete af mange for

*) I den tredie Deel.

hedenske. Hun maatte altsaa afholde sig fra al Selskabelighed, og kun da spise med Manden og sine Börn naar intet Selskab var der, som kunde hindre hende i Udövelsen af sin Troe.

2. Endnu mere maatte hun adskille sig fra sine hedenske Veninder og sin Mands Familie ved offentlige Leiligheder. At hun ikke saae paa de blodige Fægtespil og Kampen med de vilde Dyr, var vel ikke paafaldende: mangen finere fölende romersk Matrone deelte sikkert hendes Afskye for dem og afholdt sig ligeledes fra at besøge dem. Det samme kunde ogsaa let være Tilfældet med Fabulæ Atellanæ og andre Slags Comedier og Farçer, hvori Sæderne ofte bleve haanede paa saadan Maade, at ingen tugtig Quinde kunde have Ord for at have seet dem. Men anderledes forholdt det sig med de ædlere Skuespil, med de græske og romerske Digteres Tragödier, af hvilke nogle, som ere komne til vore Tider, ere Poesiens Mesterværker. Ikke heller afholdt alle Christinder sig fra at besøge Skuespil, maaskee ei alene fordi Lysten var uovervindelig hos dem, men ogsaa fordi deres Forhold tvang dem dertil. Tertullian anfører i sin Bog de spectaculis, Cap. 26, Exempler derpaa, men forsømmer ikke heller at vise, hvor ilde det var bekommet dem. Thi den eene blev besat af Dievlen, som paa Spørgsmaalet, hvorledes han havde vovet at fare i denne Quinde, svarede uforsagt: Jeg har fundet hende i mit Huus! En anden saae i Drömme et Lagen*), og den Skuespillers Navn som hun havde seet, löd hende i Örene med hæftige Bebreidelser, hvorpaa hun döde den

*) *Linteum*, formodentlig et Liiglagen, som Varsel om hendes Död.
Vid. Sel. hist. og phil. Skr. III. Deel.

femte Dag. *Hundrede Exempler*, siger Tertullian, kunne anføres af Personer, som have mistet Herren fordi de havde havt Fælledekskab med Dievlen i Skuespillene. Thi ingen kan tiene tvende Herrer! hvad Forening kan der være mellem Lyset og Mørket, mellem Livet og Döden? Besög af Skuespillene, i hvilke Gudernes og Heroernes Gierninger og Laster bleve saa ofte forestillede, blev derfor almindelig betragtet som Deeltagelse i Afguderie, fölgelig i de onde Dæmoners Dyrkelse, og baade Tertullian og Cyprian ivre paa det varmeste derimod. Af samme Aarsager besögte de christne Quinder ikke heller *Odeerne*, hvad vi vilde kalde Concertsale. I dem blev deels Vers deklamerede, som ofte vare af hedensk-religieust Indhold, eller ogsaa ei kunde höres af kydske Ören: deels blev ogsaa i dem saadan Musik opfört, hvorved Lidenskaberne, istedet for at neddysses, let kunde sættes i Bevægelse. Derfor siger Tertullian *) *hvad vil du giöre naar du i saadan vild Concert*, (han tænkte nærmest paa Theatralmusikken, men det samme maa jo og gielde om Odeernes) *overraskes af ugudelige Beslutninger? Du har ikke at frygte for Menneskelige Forfølgelser; thi medens Du seer paa Skuespillet, holder Ingen dig for en Christen. Men tænk paa at Gud beslutter over dig i Himlen. Derfra opdages du af tusinde Vidner.*

Det var endelig en Selvfölge, at Christinden aldrig be- traadte noget Tempel, som hun jo ansaae for Dæmonernes Bolig, og i hvilket hun ikke kunde sætte sin Fod uden at deeltage middel- eller umiddelbart i afgudiske Skikke. Maaskee at

*) de Spectac. c. 27.

den gnostiske Christinde heri var mindre samvittighedsfuld, da Gnosticisken ikke fremstillede Hedenskabet fuldt saa afskyeligt, og ikke alle Gnostikere holdt det for en Christens Pligt under alle Omstændigheder at bekiende sin Tro. Ja der have og hist og her været christelige Quinder, som havde udtænkt sig en Slags Synkretismus mellem Christendom og Hedenskab. Saaledes Collyridianerinderne i Thracien, Syrien og Arabien, som forenede den hellige Jomfrues Dyrkelse med Demeters *). Maa-see fandtes der ogsaa i Karthago fornemme Damer, som tilbade Christus tilligemed Karthagernes himmelske Gudinde **), den i Asien almindelig og under forskiellige Navne dyrkede Naturgudinde; formodentlig fordi de sammenbandede Christus, som i hine Tider ofte blev sammenlignet med Solen, med den syriske Adonis, der selv var en Incarnation af Solen. Endskiönt Salvianns, hos hvem vi finde denne Efterretning, ikke udtrykkelig siger, at ogsaa Quindekiönnen var hengiven til denne Overtroe, men kun taler i Almindelighed om *Afri et maxime nobilissimi*, saa er det dog meget rimeligt, at de karthagiske Damer ikke alene have været Deeltagerinder, men selv spillet en Hovedrolle i denne den himmelske Gudindes paa Christendommen indpodede Dyrkelse.

5. Christindens huuslige Dragt var simpel, sædelig og uden Pragt. Saaledes havde allerede Apostlerne foreskrevet de christelige Quinder det. *Eders Prydelse*, sagde Peder I Br.

*) *Miscellanea Hafniensia* Tom. I. Fascic. 2. pag. 155.

***) *Salvianus Massiliensis de Gubern. dei* VII. c. 2. p. 187. Balutii Udg.

III. 3. skal ikke være den udvortes, Haarfletning — vi kiende denne konstige Haarfletning af Alderdommens Monumenter, Staturerne, Busterne og Mynterne — og *paahængte Guldsmykker eller Klædedragt*. Paulus havde foreskrevet det samme om Quindernes Haarpynt, og især (1 Cor. XI. 5. fölg.) befalet dem *at bedække Hovedet* (med et Slör) naar de kom til gudelike Forsamlinger. Dette var ogsaa Skik hos Grækerne og Romerne, og en C. Sulpicius Gallus havde forskudt sin Hustru, fordi hun var gaaet ud med ubedækket Hoved *). *Möder hun ved Gudstienesten med ubedækket Hoved*, fortfarer Paulus, *saa beskæmmer hun sit Hoved, thi det er det samme, som var hun raget* — en Skam hos alle gamle Nationer og hos mange en Straf for Egteskabs Brud. Paulus slutter med de Ord: *Men dersom en Kvinde lader Haaret voxe langt, da er det hende en Ære, thi Haaret er givet hende til et Skiul*, (til et Slör). Udförligere foreskriver han 1 Timoth. II. 9 og *at Quinderne skulle pryde sig i sömmelig Klædning med Blufærdighed og Tugtighed, ikke med Fletninger eller Guld eller Perler, eller kosteligt Klædebon*. De skulle, siger han v. 15 *frelses* (ved at opfylde deres Bestemmelse, ved de Besværligheder de have at udstaae) *ved at föde* (og opdrage) *deres Börn, dersom de blive i Tro og Kierlighed og Hellighed med Tugt*. Ogsaa Clemens af Alexandria ivrer for sædelig Dragt. Han beskriver disse konstige Fletninger som Skiögers Prydelser, og vil, at de christne Quinder skulle have blöde Haar og befæste

*) Valer. Max. VI. 3. 10.

dem med et lidet Spænde tæt ved Nakken *); saaledes som vi og see en meget simpel Haarpynt paa nogle romerske Mynter **). Disse Fletninger var han vel og især imod, fordi de bestode af fremmede Haar; *thi siger han, fremmede Haar maa aldeles forkastes, det er ugudeligt at sætte døde Haar paa Hovedet. Hvem paalægger da Presbyter Haanden? Hvem giver han Velsignelse? Ikke den pyntede Quinde, men de fremmede Haar, og med disse et fremmed Hoved ***).*

Dog tillod Clemens de Christne i Almindelighed, fölgelig ogsaa de Christne Quinder, enkelte Prydelser. De torde bære Ringe med skaarne Stene; men ikkun saadanne, der ikke havde noget Sindbillede af Hedenskab, og blandt disse kunne vi let skielne dem, som kunde være tienlige for Quinder; Ringe med *en Due* (eller med to Duer til Bruderinge) et *hurtigseilende Skib*, *en Fisk* (eller to Fiske) og *en Lyre ****).* Denne Ring skulde Huusmoderen bruge til dermed at forsegle hvad der skulde giemmes, og bære den alene, som eneste Ring paa det nederste Led af den lille Finger, hvorimod Mændene skulde bære deres Ringe paa det överste Led *****).

*) Pædagogus III. c. 11. pag. 290.

***) F. Ex Julia Soæmias og nogle andre Keiserinder af denne Tidsalder, som tildeels have Haaret bedækket med en Hue. Haaret sammenbundet i Nakken med et Baand eller Spænde findes paa tidligere Mynter af Augusts Familie.

****) Clem. I. c. p. 291.

*****) Clemens Pædag. L. III. c. 11. p. 289.

*****) Clemens ibid. p. 288. Sammenlign Böttigers Sabina p. 411.

Denne Simpelhed og Sædelighed i de Christne Quinders Dragt vedligeholdt sig længe. Vi have endnu Billeder af Christne Matroner i de romerske Katakomber, vel ikke af Kirkens første Tider, men dog af de ældre Aarhundreder, i hvilke de forestilles saare anstændigt klædte; skiönt, som det sees af Klædernes Folder, med kostbart Töi baade i Tunica og Stola, og med Slör over Hovedet; og til eneste Smykke have de en Perlesnoer om Halsen *). Ogsaa Klædningen af de Fruentimmer, som sees paa de Reliefs der forestille Bibelske Historier, og i hvilke uden Tvivl de christne Matroners Klædedragt er udtrykt, er allevegne saare sædelig.

Men dog indsneeg sig hos de Christne Forfængelighed og Luxus tillige med Rigdomme. Vi kunne let forestille os, at de Christne Hustruer og Jomfruer, især i de store og yppige Stæder ei vilde staae tilbage for deres Paarørende, Bekiendte og Veninder af Hedenskabet. Jo rigere og fornemmere de vare, des større blev Fristelsen. De, som havde hedenske Mænd, bleve maaskee selv opfordrede af disse til at sørge mere for deres udvortes Prydelse, og hvorvidt de Christne Quinders Luxus gik i Karthago, om hvilken Stad vi have de udförligste Efterretninger, erfare vi bedst af Tertullians og Cyprians Klager. Det kan her ikke være vor Hensigt at omtale disse udförligen, allermindst da de föres over de Christne Quinder overhovedet, uden at giöre Forskiel mellem dem som levede i Egteskab med Christne, og dem der vare forbundne med Hedninger. Men nogle Træk i Almindelighed ville vise, til hvor stor en Höide

*) Sinnbilder u. Kunstvorstellungen der alten Christen II. p. 114 folg.

det Onde allerede var steget, om vi end maaskee kunne tilstaae at de gode Fædre i deres Iyer have overdrevet Sagen noget.

Vi finde da, at alle kosmetiske Kunster paa hvilke de Gamle satte saa megen Priis, og om hvilke Lægerne skreve saa mange Afhandlinger, bleve övede ligesaavel i de christne, som i de hedenske Gynæceer; Ansigterne bleve sminkede, Öienhaarene farvede med det samme Antimonialske Stöv, som endnu bruges i Orienten. Haarene bleve farvede gule, fremmede Haar indflettede hvor de egne ei vare tilstrækkelige; Haarpynt brugt uden Slör, Huden glattet, og store Summer anvendte paa Klenodier. Armbaad havdes af Guld, Garniturer af Ædelstene, Klæder af de kostbareste Stoffer, og besatte med Perler*). Tertullian taler om en Perlesnoer (*linum*) som kostede decies sestertium, d. e. 54000 Rixdaler Saxisk. Undertiden afvexlede med enhver Perle en Smaragd eller Beryll, eller anden farvet Ædelsteen, hvilket Tertullian kalder *lumina lapillorum quibus monilia variantur***); hvilket maatte være saare kostbart. Intet Under, at saadan Luxus ogsaa havde Forfængelighed i Fölge med sig, og at deraf fulgte Kiedsommelighed, naar de Christne Quinder skulde blive hiemme, og varetage deres Huus. Da nu ogsaa Pigerne vilde sees og beundres, saa gik den quindelige Blufærdighed til Grunde. Selv i vanskelige

*) Tertull. de veland. virginibus c. 3. 13. de habitu muliebri cap. 4. seq. Cyprian de habitu muliebri, de lapsis p. 123.

***) de habitu muliebri cap. 11. Jvnfr. Böttigers Sabina 389. 390. 405. 407.

Tider, naar Forfølgelse forestod eller allerede var udbrudt, lod den quindelige Forfængelighed sig ikke indskrænke; og det hialp kun lidet, naar Tertullian i sin Iyer vilde overtale de karthagiske Fruentimmere til at troe, at Englene, som i Følge Henochs Bog vare stegne ned fra Himlen til Menneskenes deilige Döttre i hvilke de havde forelsket sig, havde lært dem alle disse forførske Konster *). De samme Klager fører ogsaa en med Cyprian omtrent samtig Afrikansk Forfatter, Commodianus, og tilføier: *at de havde Dands i Husene, og isteden for Psalmer sang Kierlighedsviser **)*. I det hedenske Huus, hvor Konen var en Christinde, saae det sikkerlig ikke bedre ud, end der, hvor hele Familien bekiendte sig til Christendommen.

4. Det forstod sig forresten af sig selv, at den christne Huusmoder maatte, ligesom hver anden, forestaae sit Huus, og sørge for sine Börns, især for Döttrenes, Opdragelse. Sønnerne havde i de rigere Familier deres Pædagoger; Döttrene bleve vel for det meeste underviiste i Gynæcerne, thi neppe bleve de i Romerstatens senere Tider under Keiserne, som i Republikens Dage, sendte i offentlige Skoler. Deres Mödre, Ammer, og blandt Ternerne de som selv havde nogen Dannelse, vare deres Lærerinder; maaskee og Pædagogen underviste dem, ifald man havde Tillid til ham. Nu var det Moderens Sag, at indprente dem Kierlighed til Christendommen; og, var det bestemt i Forveien, at enten alle Börn, eller i det ringeste Döttrene skulde opdrages i Moderens Religion, saa var det vel især Kirkens Diako-

*) de habitu muliebri cap. 2.

***) Instruct. 59. 60.

nisser, som besörgede denne Underviisning. Et Exempel paa en saaledes i Forældrenes Huus given christelig Opdragelse have vi i Perpetua, hvis rörende Martyracter endnu ere til *). Hun havde en hedensk Fader, hendes övrige Familie var Christne: kun om hendes Mand vides det ikke: han kom under Forhörene ikke til Syne; men deraf kan man næsten med Visshed slutte, at ogsaa han var en Christen, og skyede Faren, eftersom han, hvis han havde været en Hedning, ligesaavel havde kunnet möde under Rettens Forhandlinger, som Faderen, og sikkert ligesom denne, havde sögt at overtale hende til at falde fra Christendommen.

VII.

Christinden som Medlem af Menigheden.

1. Hun var Christinde med sin Mands Forevidende og Samtykke; og var hun end bleven det efter hendes Forening med ham, saa kunde dette dog ikke blive skiult for ham. Det var da naturligt, at hun indfandt sig ved Gudstienesten, ogsaa tog Deel i Quadragesimalfasterne, i Stationerne og Xerophagierne, hvilket var saa meget lettere for hende, da det jo beroede aldeles paa hendes egen fri Villie, om hun fastede eller ikke. Saalænge de Christne havde Fred, kunde hendes Deeltagelse i Kirkens fromme Övelser ikke have Ubehageligheder for hende. Spot og Omtale af anderledes Tænkende maatte

*) Acta S. S. Perpetuæ et Felicitatis, i Ruinarts Actis Martyrum genuinis et selectis. p. 85. Begge disse Christinder bleve henrettede i Karthago i Tertullians Tid under Keiser Severus, Aar 202.

hun finde sig i. Men man var jo selv blandt Hedningerne vandt til at Quinderne havde deres særegne Andagter til Magna Mater, til Isis, og til andre i Mysterierne dyrkede Guddomme, og man ansaae de christne Mysterier for noget lignende. Men naar Tiderne bleve urolige, naar Magistraterne ikke mere begunstigede de Christne; da var det vel naturligt, at Manden sørgede for sin Hustrues, sin egen og sin Families Sikkerhed, ved enten aldeles ikke at tillade hende at besøge Menighedens Forsamlinger, eller at indskrænke disse Besøg saa meget som Omstændighederne paa hvert Sted gjorde det nödvendigt eller tilraadeligt.

2. Men anderledes maatte det forholde sig med de Christnes natlige Sammenkomster, og med de med disse forbundne Kierligheds Maaltider (Agaper). De vare yderlig forhadte for Romerne, og en Hovedgienstand for Politiets Mistanke. I hvor fordomsfrie Manden end kunde være, hvor overbeviist han end var om sin Hustrues Reenhed og Kydsked, og om disse Sammenkomsters Uskyldighed, saa var det dog umuligt andet end at han kiendte de Rygter som vare udbredte om dem; og om han end foragtede Sagnene om at spæde Börn bleve dræbte og spiieste, saa kunde han dog for sin Hustrues og sin egen Æres Skyld ikke være ligegyldig imod hvad der blev fortalt om de skiændige Udsvævelser, som bleve begaaede efter at Lysene vare slukkede. Det var ikke blot Pöbelrygter, de vare ogsaa udbredte i de höiere Kredse; og det maa vække den største Forundring, at en Mand som Cornelius Fronto, Mark Aurels Lærer, som havde været Consul, sin Tidsalders ypperste Taler, kunde troe og fortælle dem i det Skrivt som han udgav imod

de Christne *). Her kunde altsaa Manden ikke være tvivlsom om hvad han havde at giøre. Han kunde ikke tillade sin christne Hustrue at biyaane disse Forsamlinger **). Alligevel skeede det undertiden, ham uafvidende. Et Vink herom giver Apulejus i den niende Bog af hans Metarmorphoser, hvor han fortæller om en Bagerske som han maler med de sorteste Farver, *at hun, foragtende Guderne, isteden for en vis Religion, gudsbespottende lœi en Guddom som hun udgav for den eeneste, skuffede alle Mennesker og bedrog sin stakkels Mand med opdigtete tomme Ceremonier, og hengav sit Legeme til Viin tidlig om Morgenen og til bestandig Lœsagtighed ***).* Denne

*) Hos Minucius Felix i hans Octavius c. IX pag. 58 Lindner.

***) See hvad Tertullian siger herom, ad uxor. Lib. II. c. 4. "Quis nocturnis convocacionibus si ita oportuerit a latere suo eximi diligenter feret? quis denique solemnibus Paschæ abnoctantem securus sustinebit?"

*) Metamorph. IX. p. 223 Elemenh. "Nec enim vel unum vitium nequissimæ illi feminæ deerat, sed omnia prorsus, ut in quandam coenosam latrinam, in ejus animum flagitia confluxerant: scæva, sæva, viriosa, ebriosa, perversa, pertinax: in rapinis turpibus avara, in sumptibus foedis profusa: inimica fidei, hostis pudicitia. Tunc spretis atque calcatis divinis numinibus, in vicem certæ religionis, mentita sacrilega præsumptione Dei, quem prædicaret unicum, conflictis observationibus vanis, fallens omnes homines, et miserum maritum decipiens, matutino mero et continuo stupro corpus manciparat." Warburton har alt i sin "Divine Legation of Moses" anseet Apulejus for at have været en bitter Fiende af Christendommen. Dette Sted synes at vise det samme. Jeg indseer ikke at det med Grund kan forklares anderledes. Saaledes forstod ogsaa Jablonsky

Viindrikken tidlig om Morgenen som anföres og bebreides hende, var udentvivel Nydelsen af den hellige Nadvere. Men det var usædvanligt hos Romerne i de bedre Tider, at Quinderne drak Viin, og havde end senere hen Tonen forandret sig i de höiere Kredse, saa var det dog endnu ualmindeligt, at Fruentimmer af Almuen, som jo denne Bagerkone var, nød saadan Drik, allermindst tidlig om Morgenen. Kun ved visse religiöse Höitider var det Quinderne tilladt; ellers gjalt Vindrikken lige med Egteskabs Brud *), og der havdes især i Republikens ældre Dage Exempler paa, at Konen derfor havde maattet böde med Livet **). De maatte byde deres nærmeste Paarörende Kys, for at disse af deres Aande kunde erfare, om de havde drukket Viin ***). Jeg er tilböielig til at troe at endeel af de *Epkratiter*, som i Nadveren nød Vand istedet for Viin, hvorfor de ogsaa kaldtes *Hydroparastater* og *Aquarii*, kunne have været Christne Quinder, som ved saadan Communion vilde undgaae al Mistanke fra deres hedenske Mænds eller Paarörendes Side.

3. Desuden havde Christinden ogsaa andre religiöse Pligter at varetage, om hvilke Tertullian taler, og hvad der er meget mærkværdigt, just med Hensyn til saadant ulige Egteskab. *Hvo vil tillade sin Hustrue*, siger han, *at gaae for at besøge Brödrene*, (udentvivel de Syge og Fattige) *omkring i*

det; *Exercitationes de antiquitate et historia Ecclesiastica* i hans *Opusculis*, Te Waters Udgave Tom. IV. p. 46.

*) Valer Max. II. 1.

***) Plin. H. Nat. XIV. 13. Tertull. Apolog. c. 6. Lactant. Instit. div. I. 22.

***) Tertull. l. c.

Landsbyerne og see ind i fremmede, ja i alle de fattigste Hytter? Hvo vil tillade hende, at give nogen af Brödrene Broderkysset, bringe Vand for at vaske deres Födder, Mad og Drikke, og i et fremmed Huus at optage en tilreisende Christen Giæst? Og naar nu Forfølgelser fandt Sted, vilde Manden da tillade sin Hustrue at snige ind i Fængslerne, for at kysse en Martyrs Lænker)? Thi det var jo ogsaa de Christnes Pligt, at besøge de Fangne Christne, og at sørge for at de fik al muelig Lettelse og Vederquægelse; og til dette sidste maatte de christne Fruentimmer naturligviis bidrage det meeste!*

VIII.

Hedenske Mænds Forhold imod deres christne Hustruer.

1. Af alt dette sees, at foruden Forskielligheden i de religiöse Meninger, der ogsaa dagligen maatte möde Vanskelighe-

*) Ad uxor. L. II. c. 4. "Certe non potest (uxor Christiana) pro disciplina satisfacere, habens in latere diaboli servum, procuratorem Domini sui ad impedienda fidelium studia et officia: ut si statio facienda est, maritus de die condicat ad balneas: si jejunia observanda sunt, maritus eadem die convivium exerceat: si procedendum erit, numquam magis familiae occupatio obveniat. Quis enim sinat conjugem suam visitandorum fratrum gratia, vicatim aliena et quidem pauperiora quæque tuguria circuire? Quis nocturnis convocationibus, si ita oportuerit, a latere suo eximi libenter feret? Quis denique solemnibus Paschæ abnoctantem securus sustinebit? Quis ad convivium dominicum illud, quod infamant, sine sua suspicione dimittit? Quis in carcerem ad osculanda vincula martyris reptare patietur?"

der i det huuslige Liv, hvor Mandens Anskuelse vare aldeles afvigende fra Hustruens, hvor han ikke kunde tillade, hvad hun önskede, eller hvor Opfyldelsen af hvad hun holdt for sin Pligt, og hendes Forbindelser vare ham ubehagelige. Dette mödte næsten allevegne. Jeg har anført Tertullians Ord om Christindens Forhold til Kirken og hendes Troesforvandre. Han tilföier endnu et og andet: *Manden, siger han, vil gaae i Bad, Konen skal holde Station* (vise Timers Fasten). *Manden vil give et Gästebud, Konen faste. Og naar Konen vil gaae i Kirke, er der aldrig saameget at bestille i Huset, som just da! Et andet Sted i samme Bog**), siger han: *Guds Tienerinde lever med fremmede Huusguder, og blandt disse bliver hun ved hvert Aars, hver Maanedes Begyndelse piint med alle Äresbeviisninger som ydes Dæmonerne og Kongerne (nemlig Cæsarerne), med Viraks Dunst, Hun gaaer*

*) Cap. 6. "Moratur Dei ancilla cum Laribus alienis, et inter illos omnibus honoribus dæmonum, omnibus solemnibus regum, incipiente anno, incipiente mense, nidore thuris agitabitur. Et procedit de janna laureata et lucernata, ut de novo consistorio libidinum publicarum; discumbit cum marito in sodalitiis, sæpe in cauponis (al. popinis) et ministrabit nonnunquam iniquis, solita quondam sanctis ministrare.....Cujus manum desiderabit? de cujus poculo participabit? Quid maritus suus illi, vel marito quid illa cantabit? Audiatur sane, audiatur aliquid de scena, de taberna, de ganea; quæ Dei mentio? quæ Christi invocatio? ubi fomenta fidei de scripturarum interlectione? ubi spiritus refrigerium? ubi divina benedictio? Omnia extranea, omnia inimica, omnia damnata, ad terrendæ salutis a Malo (Sc. τῆ πονηρῆ) immissa.

da af sin Dør som er bekrandset og oplyst med Laterner (ved offentlige Höitideligheder) som var det af et nyt til offentlige Udsvævelser bestemt Sted. Hun ligger til Bords med sin Mand (de romerske sædelige Matroner pleiede at sidde) i Gilder, ofte i Kroer (eller efter en anden Læsemaade: i offentlige Kiökkener). Hun, som tilforn var vant til at opvarte de Hellige, maa nu undertiden betiene slette Mennesker.hvis Haand skal hun forlange? af hvis Bæger skal hun drikke. Hvad vil hendes Mand synge for hende, hvad hun for ham? Hun vil höre noget fra Theatret, fra Værtshuset, fra offentlige Udsvævelsers Huse. Vil der höres noget om Gud? Vil Christus paakaldes? hvor faaer Troen Føde ved Læsning i den hellige Skrivt, hvor vederquæges Aanden! Hvor er guddommelig Velsignelse? Alt er fremmed, alt fiendtligt, alt fordömt, alt sendt af Dievlen for at undergrave Saligheden! Ogsaa Samtalerne anseer Tertullian for farlige. Kort tilforn*) anfører han Skrivtens Ord: *Kaster ikke Eders Perler for Svinene* og siger: *Eders Perler ere de daglige Samtalers*

*) Cap. 5. "Nolite margarita vestra porcis jactare, ne conculcent ea, et conversi vos quoque evertant. Margarita vestra sunt cotidiane conversationis insignia; quanto curaveris ea occultare, tanto suspectiora feceris, et magis cavenda gentili curiositati. Latebisne tu, cum lectulum, cum corpusculum tuum signas, cum aliquid immundum flatu exspuis, cum etiam per noctem exurgis oratum, et non Magiæ aliquid videberis operari? Non sciet maritus quid secreto ante omnem cibum gustes, et si sciverit panem, num illum credet esse qui dicitur, et hæc ignorans quis qua ratione simpliciter sustinebit sine gemitu, sine suspitione panis an veneni?"

Prydelser. Jo mere du søger at skjule dem, desto mere gjør du dem mistænkte, desto mere maa du desaaarsag vogte dig for hedensk Nysgierrighed. Mener du, at det bliver skiult, naar du betegner din Seng, og dit eget Legeme med Korset; naar du bortspytter noget ureent; naar du om Natten staaer op for at bede, og at alt dette ikke holdes for Troldom? Vil din Mand ikke forlange at vide, hvad det er, som du nyder hemmeligen, førend du spiser anden Mad? (nemlig det indviede Bröd, som de Christne tog hiem med sig) og naar han erfarer at det er Bröd, saa vil han ikke troe at det er hvad det udgives for. Være det end, at adskilligt af hvad Tertullian siger paa dette Sted i sit mørke Sprog, er overdrevet; saa er der dog unægtelig noget sandt i dette Malerie; det kunde ikke være andet i saadanne Huusholdninger, hvor Manden var uoplyst, mistroisk og haard, Konen ligeledes paastaaende paa udvortes Ting og uforsigtig.

2. Men naagtet Religionernes Forskiellighed vare der dog lykkelige i det mindste ikke ulykkelige Egteskaber. De christne Quinders Sædelighed og Kydskhed i Almindelighed var erkiendt af alle, og roestes selv af Hedningerne, og den strenge Tertullian siger endog: *naar Gud har bifaldet et saadant Egteskab* (naar nemlig Hustruen er bleven Christinde efter sit Giftermaal og bliver hos Manden), *hvorfor skulde det da ikke være lykkeligt, at, da det allerede tildeels har Guds Naades Beskyttelse, det ikke vorder saameget anfægtet af Tryk, Ængstelse, Hindringer og Besmittelser*)?* Kirkehistorien, som

*) Ad uxorem Lib. II. c. 7. "Si ergo ratum est apud deum matrimonium hujusmodi, cur non prospere cedat, ut et a pressuris et an-

ikke gaaer saa meget i det specielle Detail, og mindst bevarer hvad der blot angaaer huuslige Anliggender, lærer os dog at kiende enkelte saadanne Familier, i hvilke Egteskaberne, uagtet Religionernes Forskiellighed, maae have været lykkelige. Saaledes finde vi i Martyracterne, at en af de høieste Magistrater i Thracien under Keiser Diocletian, ved Navn Bassus, var mildere i Undersøgelserne mod de Christne, og lod sig sige, fordi hans Hustrue allerede en Tidlang var en Christinde*). Mærkværdigt er ogsaa hvad vi læse paa en nogle Mile fra Karthago funden Liigsteen, som en romersk Proconsul satte sin afdøde Hustrue til Amindelse. Det var C. Quintilius Marcellus, som havde været Consul med Keiser Severus Alexander i Aaret 226. Under denne ædle Fyrstes Regiering blev Christendommen begunstiget. Om ham sely har der været den Formodning at han maaskee var en gnostisk Christen**): ligesaa er det sandsynligt, at hans Moder Julia Mamæa har kiendt og æret Christendommen. Det var vel altsaa paa den Tid ikke

gustiis et impedimentis et inquinamentis non ita lacessatur, jam habens ex parte divinæ gratiæ patrociniū?" og dog siger han faa Linier længere hen: "Habes causam qua non dubites nullum hujusmodi matrimonium prospere decurri, a Malo conciliatur, a Domino vero damnatur."

*) "Mitior enim fuerat Bassus (end hans Eftermand) et ratione sibi redita vincebatur, eo quod uxor ejus Deo aliquanto jam tempore serviebat." Martyr. Philippi Episc. Heraclensis ap. Ruinart p. 448.

***) Paul. Ern. Jablonski Dissert. de Alexandro Severo Imperatore Romano, Christianorum sacris per Gnosticos initiato; i hans Opuscula, Tom. IV. p. 38-79.

saa aldeles usædvanligt, at fornemme Romere ægtede Christinder; og at Marcelli Hustrue var en Christinde, viser hendes eene Navn "*Quod vult deus*," egentlig et Mandsnavn, som var meget brugeligt i Africa*).

Denne Indskrivt kan jeg ikke nægte mig den Fornöielse at meddele, da den er lidet bekendt, og Marcelli først har gjort opmærksom paa den**).

PESCENNIA QVODVVLTVTDEVS
 H. M. F. BONIS NATALIBVS
 NATA MATRONALITER
 NVPTA VXOR CASTA
 MATER PIA GENVIT FILIOS
 III ET FILIAS II VIXIT
 ANNIS XXX VICTORINA
 VIXIT ANNIS VII
 SVNNIVS VIXIT ANNIS
 III MARCVS VIXIT
 ANNIS II MARCEL
 LVS VIXIT ANNO I
 FORTVNATA VIXIT ANNIS
 XIII M. VIII. MARCELLVS
 PROCOS..... CIV

*) Det findes ogsaa paa en Siciliansk Liigsteen. Torremuzza Inscr. Sicil. p. 263.

***) Africa Christiana 1. 91 af Maffei's Museum Veronense p. 464. no. 6. Men den staaer allerede i Voyage de Shaw Tome I. p. 232. Haager Udgave 1743.

SED ET FILIIS ET
 FILIABVS NOSTRIS ME VI
 VO MEMORIAM FECI
 OMNIBVS ESSE PEREMNEM.

Perscennia Quodvultdeus kaldes i denne Gravskrift *Uxor casta, mater pia*; den er tillige sat for hendes Börn; for dem alle skal, som det hedder, *Memoria esse perennis*; og det er vel at lægge Mærke til, at intet D. M. (Dis Manibus) staaer over Indskriften; et Beviis for, at den ömme Mand agtede sin Hustrues Christendom, og ikke vilde sætte noget hedensk Mærke paa Steenen.

End eet Exempel paa blandet kierligt Egteskab har jeg at anføre, der er saa meget mærkværdigere, som man seer, at det var en meget ivrig Hedning, der elskede sin christelige Hustrue. Den bekiendte Philosoph og Christendommens ivrige Modstander Porphyrius fortæller, at en Hedenskabet varmt hengiven Mand havde spurgt Apollo, hvilken Gud han skulde forsone, for at han kunde formaae sin Hustrue til at falde fra Christdommen. Apollo svarede ham, *at lettere vilde han skrive paa Vand, eller flyve igiennem Luften, end forandre sin eengang besmittede ugudelige Hustrues Tænkemaade. Han skulde lade hende vedblive at sørge over hendes ved retfærdig Dom henrettede afdöde Gud* *). Manden som var saa bekymret for sin Hu-

*) Augustin har bevaret os dette Sted af Porphyrii forlorne Bog *περὶ τῆς ἐκ λογίων φιλοσοφίας* (eller som han kalder den *Libri θεολογίων φιλοσοφίας*) i hans Værk *de Civitate Dei* Lib. XIX. c. 23. Interroganti, quem Deum placando revocare possit uxorem suam a Chri-

strue, at han i sin Forblindelse raadførte sig med Oraklet, maa tilvisse have elsket hende! I saadanne Egteskaber, hvor der vare Börn som bleve opdragne i Christendommen, var Forholdet mellem Forældrene sikkert godt og kierligt. Adskillige af dette Slags lode sig vel, saa mangelagtige vore Efterretninger end ere om personlige Forhold, opspore i berönte Kirkelæereres Levnet. Et Exempel være her tilstrækkeligt. Gregorius Biskop af Nazianzus, en af det IV. Aarhundredes bedste Digtere og Talere, havde en christen Moder, og en Fader som var ivrig hengiven til Hysistariernes Sekt, der vel ikke var afgudisk, men dog fremmed for Christendommen, da deres Religion var blandet af jödiske og persiske Elementer, og lærte at dyrke Gud under Lysets og Ildens Symboler *). Hans Hustru var det, som ved Overtalelser og indstændige Bönner

stianismo, hæc ait versibus Apollo. Forte magis poteris in aqua impressis literis scribere, aut inflans pennas leves per aëra ut avis volare, quam semel pollutæ revoces impiæ uxoris sensum. Pergat, quomodo vult, inanibus fallaciis perseverans et lamentationibus fallacissimis mortuum Deum cantans, quem iudicibus recta sentientibus perditum pessima in speciosis ferro juncta mors interfecit." Om denne Bog, som Ficinus endnu har læst i det XV Aarhundrede (Comment in Plotini Ennead. II. Lib. III. cap. 7. p. 121. cap. 8. p. 126. Vers. Lat. p. 70 a. og Ennead. III. Lib. I. c. 10) og som rimeligviis endnu ligger i et florentinsk Bibliothek, see Lobecks Commentat. I. de Mysteriis privatis (Regiom. 1823) pag. 11.

*) Ullmann de Hysistariis seculi post Christum natum IV secta. Heidelbergæ 1823. Gv. Boehmer de Hysistariis, opinionibusque quæ super eis propositæ sunt. Berol. 1824.

førte ham til Christendommen, til hvilken han da og bekiendte sig med saadan Iver, at han blev valgt til Biskop af Nazianzus, i hvilket Embede han havde sin Søn til Medhielper, og siden til Eftermand.

5. Men ogsaa det Modsatte fandt Sted. Hvor let Mistanke mod Hustruen kunde opkomme i Mandens Hierte, har Tertullian udviklet for os. Det skeede nu, *at, naar hun vilde beværte fremmede Christne, Spisekammeret var tillukket* *); *at Manden naar hun havde uddeelt Almisser, og han savnede Penge, lod hendes Slaver piinligen forhøre* **). Fremdeles gave Hustruens hemmelige Bønner, Nydelsen af det hellige Brød, o. s. v., naar Tienerne fandt sig fornærmede, Anledning til höist ubehagelige og farlige Denunciationer***). Undertiden gik Mandens Misfornöielse saavidt, at han forskiöd sin Hustrue: og bleve nu Tiderne farlige for de Christne, troede Manden at han selv kunde geraade i Uleilighed fordi hans Hustrue var en Christinde, eller havde hun fornærmet ham, da var hendes Skiebne dobbelt sörgelig. Jeg vil anföre nogle Exempler af Kirkefædrene og Martyrhistorien for at oplyse dette.

Statholderen i Cappadocien, Claud. Lucius Herminianus, havde en Hustrue som var gaet over til Christendommen. For-

*) ad uxor. Lib. II. c. 4. "Jam vero alicui fratrum ad osculum convenire, aquam sanctorum pedibus offerre, de cibo, de poculo invadere, desiderare, in mente habere, si et pereger frater adveniat, quod in aliena domo hospitium? si cui largiendum erit, horreum, poma præclusa sunt."

***) ibid. c. ult. index latinitatis Tertull. v. Tormentum.

***) ibid. c. 5. extr. Stedet er meget utydeligt.

Titret herover forfulgte han grusomt de Christne *). Man kan da forestille sig hvorledes han behandlede hende selv. En Christinde havde en Mand, som havde hengivet sig til alle Udsvævelser. Selv havde hun tilforn fört et letsindigt Levnet; men Religionen havde forbedret hende. Hun blev tilsidst keed af ham og forlod ham. Men, da han mærkede at Konens Vandel var forbedret, anklagede han hende for at være en Christinde **). Bona, en Carthagisk Christinde, blev af hendes egen Mand slæbt hen, hvor hun skulde offre; andre holdt hendes Hænder og offrede saaledes, uagtet hun selv erklærede at hun ikke gjorde det ***). Flere Exempler ville sikkert findes i Martyrhistorierne. Men jeg søger dem ikke blant saadanne, hvis Ægthed ei er beviislig eller dog rimelig, og holder mig derfor alene til dem som Ruinart har udgivet. Disse her anförte kunne og være tilstrækkelige til at vise, hvor beklagelsesværdig de ulykkelige Hustruers Skiebne kunde være, paa hvilke raae og fanatiske Mænd havde kastet deres Had, fordi de vare blevne Christinder.

4. Egteskabs Skilsmisse for Religionens Skyld kunde alene komme fra Mandens Side. Han maatte handle efter de romerske Love, og disse tillode den, endskiöndt August havde i lege Julia de Adulteriis sögt at indskrænke deres tiltagende Vilkaarlighed. At deslige Skilsmisser for Religionens Skyld ikke vare siældne i Karthago til Tertullians Tid, viser et Sted

*) Tertull. ad Scapulam cap. 3.

***) Apol. Justini M. hos Eusebius H. E. IV. c. 17.

***) Cyprians Epist. 24. pag. 49. Fell.

hos denne Forfatter, hvor han siger ”Manden, sköndt ikke skinsyg, driver dog sin kydske Hustrue ud af Huset” *). For Hustruen derimod kunde ifölge Apostelens Forskrift 1 Cor. VII. 15. Religionsforskjellen ingen Grund være til Egteskabs Skilsmisse, om hun end havde vovet at andrage derpaa, hvilket under de fleeste Omstændigheder havde været meget farligt for hende; endskiöndt ellers ogsaa fra hendes Side Skilsmisse i Medhold af Lovene kunde finde Sted. Hun sagdes da *relinquere, deserere virum*. Et Exempel herpaa giver den ovenanförte Fortælling hos Ruinart p. 56., om den Christinde som havde ophævet Egteskabet med sin Mand for hans Udsvævelsens Skyld.

IX.

Den Christne Jomfrue.

Datterens Vilkaar var sikkert det samme som Moderens. Vi kunne vel antage som afgjort, at hun i de fleste Tilfælde var Christinde naar Moderen var det. Saaledes Perpetua; hvor kierlig hendes Fader som var Hedning, maa have behandlet hende, kan sluttet af hans rörende Forhold mod hende, da hun stod for Dommerne, og han sögte at bevæge hende til at offre. Men selv ved den störste Kierlighed kunde ikke altid Fortrolighed finde Sted. Forholdet maatte undertiden være spændt. Det samme maatte gjælde om Datteren, hvad jeg allerede §. 8. har berört om Moderen. Jeg tilföier endnu een Anledning til

*) Apologet c. 3. ”Uxorem jam pudicam maritus, jam non zelotypus, ejecit — ligesaa jager han den lydige Sön, den tro Tiener bort — ut quisque hoc nomine (nemlig Christiano) emendatur, offendit.”

Misforhold. Datteren og Moderen havde Afskrifter af de hellige Bøger. Under Forfølgelserne, især fra Decius af, bleve disse opsøgte og skulde udleveres. De maatte altsaa skiules for Faderen, naar denne var en Hedning. Dette var i Aaret 304 Tilfældet med *Irene* i Thessalonich *). Vel siges det ikke udtrykkelig at hendes Fader var en Hedning; men af hele Fortællingen bliver det dog meget rimeligt. Eller og, Datteren havde lovet Gud at leve ugift, hvilket fra det tredie Aarhundred af blev alt mere sædvanligt. *Victoria* i Abitina, en Bye i Egnen af Karthago, aflagte dette Löfte, da hendes Forældre havde forlovet hende med en Hedning, og hun var flygtet til Kirken **); hun blev et Offer for sin Tro. Ogsaa Sösterens Forhold til hendes hedenske Brödre kom vel undertiden i Betragtning. Vi finde for Exempel at *Victoriæ* Broder *Fortunatianus*, som förte hendes Forsvar for Domstolen, erklærede hende for vanvittig. Han beskyldte en Christen ved Navn *Dativus*, som just laae paa Pinebænken, at have forfört *Victoria* og tvende andre unge Piger til at forlade Gudernes Dyrkelse. Allene i den Hensigt, sagde han, at forlokke dem, var han kommet i Huset; og det hialp Intet, at *Victoria* erklærede ham for at være aldeles uskyldig ***).

X.

Den Christne Slavinde.

1. Slavindernes Kaar i den hedenske Verden vare meget forskiellige: hvor haarde de kunde være i de fornemme Huse under

*) *Ruinart* p. 424.

**) *ibid.* 417.

***) *ibid.* 412.

en stolt herskesyg og grusom Frue, har Böttiger viist i sin *Sabina* *). De kunne sammenlignes med det som Negerlavinderne hist og her have maatte lide i Vestindien. Men selv Lovene gave dem kun liden Beskyttelse; thi Slavinderne bleve ikke betragtede som Personer men som Ting. De kunde sælges og mishandles, kun ikke dræbes; og det var i Almindelighed mere Herrernes Fordeel end deres Menneskelighed som lettede deres Kaar. Deres Egteskaber vare ingen *Matrimonia* i romersk Mening, men alene *Contubernia*. Saaledes nævnes CONTVBERNALIS hos Gorius i Columbario Liviae Tab. XV. c. og pag. 26 **). Disse Egteskaber savnede, ligesom Slaverne selv, alle borgerlige Rettigheder. Fik end Slavernes Koner undertiden hæderlige Navne, kaldtes de *Uxores*, eller, hvad der er endnu hyppigere, *Conjuges* ***); saa var det enten en en Følge

*) Burigny sur les esclaves Romains, i *Mém. de l'Ac. des Inscr. et B. L.* XXXV. p. 350. See ogsaa Müller de Genio *Ævi Theodos.* I. p. 107. I *Clementis Alex. Pædag.* II. c. 7. p. 204. Pott. er der et Sted som viser at de Christne ikke heller altid behandlede deres Slaver med behørig Agtelse og Venlighed. Han laster, at man kalder paa dem ved at smælde med Tungen eller Fingrene, og ved at pibe.

***) Ligesaa i Guarini *Memorie sull' antica città di Eclano* (Napoli 1814) p. 138. D. M. HERMEROTI CONTVBERNALI. De kaldte deres Hustruer vel ogsaa CONSERVA. Saaledes forklarer Guarini dette Ord som han fandt i en Indskrift, i *Continuazione delle ricerche sull'antica città di Eclano.* pag. 18.

***) d'Arnaud de jure servorum p. 77. Der gives mange Indskrifter, i hvilke Trælles og Frigivnes Hustruer kaldes *Conjux* og *Uxor*. *Envid. Sel. hist. og phil. Skr. III. Deel.*

af deres Herskabs Godhed, som gav dem et Slags Frihed, eller ogsaa Anmasselser, man ikke ændsede. Omsider kunde maa-
skee ogsaa en liberalere Tænkemaade virke paa Lovgivningen
selv. Ogsaa andre nomina civilia finde vi at være Slaverne til-
lagte. Lovgivningen erkjendte intet Slægtskab, *Cognatio*, hos
dem. Alligevel siger den store romerske Jurist Paulus: L. X.
§. 5. Digest. de gradibus et affin. *Non parcimus his nomi-
nibus, id est, Cognatorum in servis, itaque parentes et filios
patresque etiam servorum dicimus.* Paa denne Maade kunde
ogsaa l. ultima Cod. de servis fugitivis kalde Slavernes Hustruer
Uxores.

deel af disse findes i Gori's Columbarium libertorum et servorum
Livii. Jeg tilføier een, som jeg nyelig har faaet fra Ruinerne af
Karthago, og som hører til Siellands Bispestoels Museum Lapidari-
um:

....MANIB. SACR.

FLAVIA AMANDA

....VIXIT ANN. XXX.

....NATVS. CAESAR. N. SER *)

....ORIAB. SEXT (tvende mig aldeles uforstaaelige Ord) CONIVGI

....AE **) FECIT

....S. E. ***).

Skriften er meget reen og tydelig. Den bærer mere det IV. end
det III. Aarhundredes Charakter.

*) Renatus Cæsaris nostri servus.

**) piæ.

***) Hic sita est.

2. Under disse Omstændigheder vil det let indsees, at den Christne Slavindes Tilstand maatte i det hedenske Huus være meget uvis. Hun var ikke sieldent udsat for Herrens eller hans Sønners Forsøg at forlede hende til at være deres Concubine. Et Exempel derpaa giver den h. *Potamiæna's* Historie i Alexandria, som hendes meget ryggesløse Herre havde søgt at forføre paa alle muelige Maader, og tilsidst, da han ikke kunde overvinde hende, overantvordet i Statholderens Aquilæ Hænder, der lod hende grusomt henrette som en Christinde *). Mod deslige og andre Grusomheder var det ellers det sædvanlige Redningsmiddel at tage Flugten. Men at flygte til Templer og Altære, hvor Trællen var sikker **), tillod Religionen ikke de Christne Slaver og Slavinder. De undløbe da paa Lykke og Fromme, men bleve ei sieldent paagrebne. Saadant fortælles om en Slavinde *Sabina*, som hendes hedenske Frue vilde tvinge til Apostasie ***). Ei heller kunde de altid benytte sig af en anden Ret, som Lovene tilstode Slaverne: den nemlig, at de torde forlange at sælges til en mildere Herre. Thi i Undersøgelserne af deres Klage var jo deres Christendom bleven offentlig bekiendt; og kom det nu for Dagen, at Slavinden var bleven mishandlet for hendes Religions Skyld, saa var hun udsat for endnu større Fare.

3. Men den skrækkeligste Fare løb hun, naar hun ikke vilde fornægte Troen: den nemlig, at hun paa Dommerens Be-

*) Palladii historia Lausiaca Cap. 3.

***) d'Arnaud pag. 61. 62.

***) Ruinart. p. 129.

faling blev overleveret i udsvævende Ynglingers Hænder, eller sendt i et berygtet Huus, for der at gives til Priis. Jo mere den offentlige Mening stod fast om den Sædelighed og Kydskhed som Christendommen fordrede af sine Bekiendere, desto afskyeligere var saadan Behandling. Og hvor fast den stod, vise blandt andet Dommerens Ord til den h. *Afra* i Augsburg, som för hendes Omvendelse havde været en Skiöge, da hun ikke vilde tage Deel i Afgudssoffrene: *Christus*, sagde han, *finder dig ikke værdig. Uden Aarsag vil du kalde den din Gud, som ikke vil erkiende dig for Sig tilhörende. Thi en Skiöge kan ikke kaldes en Christinde* *).

Saadan Behandlingsmaade af Christinder fandt allerede Sted i det andet og i Begyndelsen af det tredie Aarhundrede. Tertullian fortæller i sin Apologeticus, som blev skrevet Aar 199. at Magistraterne i Afrika havde dömt en Christen Jomfrue til at sendes *ad lenonem* isteden for *ad leonem* **). Han peger ogsaa hen paa denne Maade at behandle Christinder paa, i sin Bog de monogamia c. 15. *Utique enim*, siger han, *illam magis excusare capit, quæ in proelio cecidit* (fornægtede af Frygt for Kampen med de vilde Dyr, til hvilken hun var dömt), *quam quæ in cubiculo: quæ in equuleo succubuit, quam quæ in lectulo, quæ crudelitati cessit, quam quæ libidini, quæ gemens devicta est, quam quæ subans*, hvilke Ord tilkiendegive, deels

*) Ruinart. p. 501.

***) *Nam et proxime ad lenonem damnando Christianam potius quam ad leonem, confessi estis, labem pudicitiae apud nos atrociorum omni poena et omni morte reputari.*

at Tertullian kiendte flere Exempler paa saadan Adfærd mod christne Fruentimmer; deels og, at Hedningerne undertiden opnaaede deres Hensigt at tvinge Christinderne til Fornægtelse. Denne umenneskelige Behandling kontrasterede ellers meget med den Skik man i det mindste undertiden iagttog med de Fruentimmer som skulde sønderrives eller paa anden Maade dræbes af de vilde Dyr. *Perpetua* og *Felicitas* skulde nemlig paaklædes som *Cereris* Præstinder*); just de Præstinder, som, vare de end gifte, dog maatte skille sig aldeles fra deres Mænd**).

Ikke i Afrika alene, men overalt i hele det romerske Rige bleve Christinderne, naar Dommeren var haardhertet og følesløs nok dertil, behandlede paa denne Maade; Ædelbaarne ligesaa vel som Frie, Frie ligesaavel som Slavinder. Kirkefædrene *Cyprianus****), *Eusebius* og *Ambrosius* tale derom. *Eusebius* fortæller****), at Dommeren *Aquila* i *Alexandria* havde truet den ovenfor omtalte, for sin Lærdom berømte *Potamicæna* med at overlevere hende til Gladiatorerne. Ogsaa i Bogen de *Martyribus Palæstinæ* c. 8. taler han om en Kvinde som ikke lod sig

*) *Ruinart*, p. 94.

***) *Tertullian* exhortat, *Castitatis* c. 13. *Feminæ vero Cereris Africanæ, cui etiam, sponte abdicato matrimonio adsenescunt aversantes exinde contactum masculorum usque ad oscula filiorum.* See ogsaa ad uxorem I. c. 6. og de *Monogamia* cap. 17.

****) *Cyprianus* de mortalitate pag. 162. ed. so. *Felli. Excedunt ecce in pace tutæ cum gloria sua virgines, venientis Antichristi minas et corruptelas et lupanaria non timentes.*

*****) *Euseb.* H. E. VI. c. 5.

skrække med saadan Trudsel *). Ambrosius siger**): *aut sacrificare virginem aut lupanari prostitui jubent* og: *tolerabilius est mentem virginem quam carnem habere. Utrumque bonum, si liceat, saltem non homini castæ, sed Deo simus.* Ruinarths Acta Martyrum indeholder endeel Fortællinger herom. Blandt dem som nævnes er den ovenomtalte Sabina, en Slavinde***). Men ogsaa fribaarne omtales: Irene****) Theodora*****) som endog|var af ædel Födsel, Agnes*****) Dionysia †) og flere andre. Ikke blot unge blomstrende, men ogsaa Gamle. I Martyracterne af *Theodorus Ancyranus* og *de syv Jomfruer*, af Aaret 503 ††) fortælles, at den ældste iblant disse var over 70 Aar gammel, og de andre ikke meget yngre. Rygtet om disse Skiændsler vedligeholdt sig længe; Martyrologierne af en senere Tidsalder gientage dem. Fra disse gik de over i Legenderne †††), og leve endnu i den katholske Almues Hukommelse.

Men hvorledes var det mueligt, at en saa afskyelig Straf kunde besmitte den romerske Criminaljustits; og at, om man end troede sig alting tilladt imod Slavinder, som ei havde Per-

*) Saa og i samme Bog c. 5. Lib. VIII. c. 15. Orat. de laudibus Constantin cap. 7. Jevnför Sagittarius de Martyrum cruciatibus p. 253 fölg. hvor Exemplerne ere samlede.

***) de virginibus L. II. c. 4 no. 23. 24.

****) Ruinart. p. 128.

*****) ibid. p. 424.

*****) ibid. p. 427.

*****) Prudent. *περι σεφαναων* Hymn. 14. Ruinart. p. 505.

†) Ruinart. p. 148.

††) ibid. p. 360.

†††) Kosegartens Legenden, en Bearbeidelse af de gamle Munkelegender. 2 Deele. Berlin 1790.

soners Rettigheder, ogsaa fribaarne Fruentimmer bleve dömt til saadan Behandling? Man har sögt den förste Aarsag hertil i en romersk Retsmaxime, saafremt saadan virkelig har funden Sted, at ingen, som endnu var Jomfrue, torde henrettes; og sögt at bringe Kirkefædrenes og Martyrakternes Fortællinger i Forbindelse med denne*). Alligevel bliver Sagen vanskelig naar

*) Svetonius siger i Tiberii Levnet c. 61. *Immaturæ puellæ, quia more tradito nefas esset Virgines strangulari, vitiatæ prius a carnifice, dein strangulatæ*; paa hvilket Sted Casaubonus i en Anmærkning anvender Martyrakternes Beretninger. Ogsaa Tacitus fortæller, Annal V. c. 9. at da Sejans hele Familie skulde udryddes, og hans spæde Datter fölgelig ogsaa skulde döe: *tradunt temporis ejus auctores, quia triumvirali supplicio affici virginem inauditum habebatur, a carnifice, laqueum juxta, compressam, exin obliquis faucibus, id ætatis corpora, (hendes og hendes Brøders) in Gemonias abjecta*. Men Lipsius mener, at Loven, eller Sædvanen, ikke saa meget havde Hensyn til Kiönnet, som til Alderen, og anförer i sine Anmærkninger til Tacitus et Sted hos Dio Cassius I. 47. hvor der tales om en Dieng, som, inden han blev dræbt i de romerske Triumvirers Proscription, först maatte tage Toga virilis. Alligevel er Sagen meget uvis. Svetonii Ord maae, som Hr. Etatsraad og Professor Cramer i Kiel belærer mig, ikke forstaaes i en vidtlöftigere Mening end de lyde. Der tales blot om Henrettelsens Maaden ved at hænge, ikke om andre. Romerne forbandt just med denne Dödsmaade et saa modbydeligt Begreb, at selv blandt de mange Exempler paa Selvmord, det, at en Romer har qualt eller hængt sig selv, ikkun sieldent anföres. Jeg erindrer ikkun et eneste, Keiser Gordian Is. Död, som hængte sig selv, da Capelianus havde erobret Karthago. Derfor var det maaskee at ingen Jomfrue, maaskee ingen Quinde, maatte henrettes paa denne Maade. Men Tacitus synes dog at udvide Maximen til alle Henrettelser af

man vil oplyse den fra denne Synspunkt. Lettere er det derimod, at betragte den fra en anden Side. Romerne dömte nemlig Forbryderne *in opus publicum* *). Dertil hörte allehaande offentlig Arbeide, ligesom i vore Tugt- og Slavehuse. De bleve f. E. hensatte i *pistrinum*, Meel- og Stampemöller, i *Gynæcium*, Fabriker, hvor Klæder bleve vævede, i *Baphia***), Farverier, i Hospitaler, i offentlige Bade, og deslige. Hvor nu Mænd og Quinder vare sammen, levede de ofte i aldeles regellose Forbindelser, og om saadanne Quinders Kydskhed havde man de allerufordeelagtigste Tanker, saa at Almuen let kunde komme til at forvekle Begrebene, og at ansee *Condemnatio ad Gynæcium* og *ad Lupanar* for eet og det samme. Men desuden havde de romerske höiere Embedsmænd langt friere Hænder i Anvendelsen af deres Embedsmyndighed end Embedsmændene i vore Tidens Stater, og Keisernes militaire Magt greb ikke sieldent selv ind i Justitsens Gang med vilkaarlige Mandata. Magistraterne kunde altsaa handle efter eget Tykke med eller uden Mandata; og vi finde i Martyracterne adskillige Arter af Torturmidler og af Straffe, som ikke ere omtalte i Lovene eller hos de gamle Forfattere***). Saaledes er ogsaa det Tvangsmiddel om hvilket her handles, blevet anvendt; og i jo höiere Agtelse jomfruelig Reenhed stod i den gamle Verden, desför kunde man i en höist for-

Jomfruer, da han i Almindelighed taler om *Triumvirale supplicium*, uden nærmere at bestemme Dödsmaaden.

*) Rosshirts Lehrbuch des Criminalrechts. p. 126.

**) Brisson de verb. significat. s. v.

**) Mere vilde vi vide herom, hvis vi havde Ulpian's Værk *de officio Proconsulis*, i hvilken ogsaa Magistraternes Adfærd imod de Christne var afhandlet.

dærvet Tidsalder falde paa at bruge dens voldsomme Kræn-
kelse som et Tortur- eller Straffemiddel. Denne min Vens
Anskuelse af Sagen anseer jeg for den, ved hvilken de mödende
Vanskeligheder bedst kunne hæves. At de Christne i Forføl-
gelseerne virkelig blev dömt ad opus publicum, er en be-
kiendt Sag. De bleve f. E. brugte til Arbeide i Biergværkerne.
At de ogsaa bleve hensatte i Fabrikerne, nemlig Linned- og Væver-
fabrikerne, fortæller Sozomenus *) og baade han og Eusebius**)
prise Keiseren for, at han har givet dem deres Frihed.

Navnet hvormed de Steder til hvilke Christinderne bleve
bragte, undertiden betegnes, *Meritorium*, er et nyere Navn:
det findes endnu ikke i Codex Theodosianus, den ældste Kilde
til den romerske Criminalret: en ikke uvigtig Omstændighed, da
den giver Vink om, at de Acta Martyrum, i hvilke det læses,
ikke ere af de fire første Aarhundreder, altsaa i det ringeste eet
Aarhundred yngre, end de Tildragelser, som de fortælle; eller
dog, at de senere ere blevne omarbeidede. I övrigt er det klart
af Fortællingerne selv, at deres Forfattere have taget Ordet i
den Mening at det var det samme som *Lupanar*, hvilket Ord
ogsaa bruges ifleng med *Meritorium*, og at selv Kirkelige Skri-
benter have forstaaet det saaledes. Dog havde Ordet ogsaa an-
dre Bemærkelser, da ligeledes Bade, Stalde, Værtshuse og andre
Bygninger som bleve udleiede, förstodes under saadant Navn.
Men altid var det gemeene og ilde berygtede Steder***). Hvad

*) Hist. Eccles. I. 8.

**) de vita Constantini II. 20.

***) Brisslon de significat. verborum. s. v. Meritorium. Du Cange har
sit Gossarium ad scriptores mediæ et infimæ latinitatis kun Lupa-

der ogsaa taler for, at Romerne betragtede den her omtalte Behandling af christne Fruentimmer, som noget der stod i Classe med Opus Publicum, er et Sted i Akterne af *Agape, Chionia, Irene**) i Thessalonich, under Galerius Maximianus, hvor Dommeren siger til Irene. *Te.... per satellites ipsos et Zosimum publicum carnificem in lupanari nudam statui præcipio, e palatio singulis diebus panem unum sumentem, satellitibus ipsis non permittentibus te illinc discedere.* Thi dette eene Bröd var netop den lovformelige Tæring som Slaverne eller Slavinderne, der vare dömt til offentligt Arbeide, erholdt af Staten.

Naar nu endelig i Martyrologierne en Dommer beraaber sig paa keiserlige Love**), som befalede at Christinder skulde behandles paa saadan Maade; saa kan det aldrig have været egentlige Love, men allene Mandata til enkelte Magistrater

nar for at forklare Ordet, og anförer Ambrosius in Psalm. 118. "An putas tunc primum te intrare meritorium, cum fornicem meretricis ingrederis?" Ogsaa Carpentier forklarer i sit Supplement til Ducange efter en gammel Ordbog *meritoria* ved *meretrix*.

*) Ruinart, 425.

**) In actis Didymi et Theodoræ virginis; Ruinart. p. 427. *Judex dixit: Jusserunt Imperatores Vos, quæ estis virginis, aut Diis sacrificare, aut injuria meritorii provocari.* Og pag. 428. *Judex dixit: Jussionem Dominorum nostrorum Imperatorum adimpleri facio ad exemplar cæterarum mulierum..... Do itaque ad hoc tibi tri-dui spatium, et per Deos, nisi consenseris, in meritorium te statuas, ut videant omnes mulieres et videntes arguantur per suam injuriam.* pag. 429. *Perducta est itaque ancilla Dei inmeritorium.* Den græske Text af disse Akter har, som Ducange bevidner, *πορνεϊόν*. Jevnför ogsaa Ambrosius. l. c. de Virgin. c. 4. no. 26.

De Regenter som skulle have afgivet dem, vare Diocletian og Maximian og deres Cæsares. Om Maximian end havde været raa nok, til at give saadan Lov, saa var Diokletian det sikkert ikke: og det er i Ægypten, i Alexandria, som dog var hans Regiering undergiven, at dette skal være skeet. Men ved den grumme Galerii Indflydelse kunde maaskee et Mandat være foranlediget, der tillod eller befalede et Tvangsmiddel man i yderste Tilfælde kunde bruge.

XI.

Christindens Begravelse.

Hvorledes det gik til med Huusmoderens; Datterens, Slavindens Begravelse, naar hun blev ført ud af det hedenske Huus, derom have vi aldeles ingen Efterretninger. Sikkert bleve mange begravede med hedenske Ceremonier. Var det Skik i Familierne at brænde de Døde, saa bleve de vel ogsaa lagte paa Baalet og deres Aske giemt i Urner i Begravelseskammeret. At forresten de Christne selv aldrig brændte deres Døde, er vist. Vi have endog et Exempel paa at en Christen, som var Keiser Claudii Bestemoders, Antoniaë Frigivne, solgte til en anden Rettigheden til at hans Urne skulde staae i et vist Columbarium eller et andet Begravelsessted. Det hedder i en Indskrivt:

FAVSTVS ANTONIAE DRVSI IVS EMIT IVCVNDI
CHRESTIANI OLLARUM*).

*) Muratori Thesaur. Inscriptionum Tom. III. pag. 1668. no. 6. Mod denne Indskrivts Ægthed er, saavidt jeg veed, aldrig gjort nogen Indvending.

Var Huusfaderen mild og billigtænkende, saa tillod han jo vel efter Omstændighederne Begravelsen paa Christelig Viis *) med flere eller færre af Kirkens Ceremonier. At en Presbyter allerede i det andet Aarhundred holdt Bön over Liget, erfare vi af Tertullian**). De Christnes Liig bleve salvede: men de fulgtes ikke af Quinder og Jomfruer til Jordan som Skik var blandt Hedningerne***). Ligfølget bar Fakler****), for at betegne Haabet om en salig Opstandelse*****), og sang Hymner. Hvor meget af alt dette kunde iagttages ved saadan Liigfærd som den, vi have i Tanker, maatte aldeles beroe paa Omstændighederne. Monumenter over den christne Hustru eller Moder, satte af hedske Frænder, kiender jeg ikke, undtagen den ovenfor omtalte Gravskriyt over Proconsul Marcelli Hustrue Pescennia Quodvult-deus.

Slavindernes Liigfærd var sikkert endnu langt simplere — mangan een blev uidentviyl sendt til Ustrinum og brændt med flere andre. Rasede Forfølgelse mod de Christne, saa blev ikke engang deres Begravelse tilladt*****), og det var da kun for Gunst og Gave, at de fik et Hvilested i Jordan; hvilket Martyrakterne paa flere Steder bevidne i Almindelighed om henrettede Christne.

*) Minuc. Felic. Octavius. c. 34. *Veterem et mitiorem consvetudinem humani frequentamus.* Han finder ikke, som Tertullian de anima c. 57., noget grusomt i at brænde Ligene, eftersom dog alting *Deo elementorum custodi reservatur.*

***) de anima c. 51.

****) Kirchmann de funeribus pag. 51. 52.

*****) ibid. p. 162. 164.

*****) ibid. p. 514.

*****) ibid. p. 639.
